

A PRAY-KÓDEX SANCTORALE-JA.

A *Pray-kódex* felkutatásának tárgykörei közt a legfontosabbak közé tartozik *Sanctorale*-ja, mely a kódexben előforduló szentek naptári ünnepeit és miséit foglalja magában. Magyar tudósok eddig is értékes részletkutatásokat végeztek a téren.¹ Mégis joggal mondja C. MOHLBERG O. S. B., hogy „nagyon érdeemes volna a *Pray-kódex* Sacramentariumát ünneptani (heorthologiai) szerkezetében megvizsgálni, hogy látni lehessen, honnét származik és merre utal“.² Ez a tanulmány a *Pray-kódex* ünneptani vonásait veszi szemügyre, hogy eldönthesse, honnét erednek a vonatkozó részek és milyen irányba terelik a kutatást.³

A *Pray-kódex* igazában két (vagy három) nagyobb részből áll.⁴ Az első rész az ú. n. *Micrologust* foglalja magában a magyar püspökök 1100 körül megtartott zsinatának határozataival.⁵ Ezek a zsinati határozatok említik a *Micrologust* és azért úgy tekinthetők, mint bevezetés a *Micrologushoz* a *Pray-kódexben*. A második részhez tartozik a *Nagy Sacramentarium* (S/I) és

¹ V. ö.: KNAUZ: *Körtan*. Budapest, 1876. 117., 130—289.

² C. MOHLBERG O. S. B.: „Das älteste Sakramentar Ungarns und eine wiedergefundene Micrologus-Handschrift“, *Ephemerides Liturgicae*, 1927. 68. V. ö.: JOSEPH DANKÓ: „Vetus Hymnarium ecclesiasticum Hungariae“, Budapestini 1892. 115.: „At vero ut de aetate et argumento Codicis rite iudicari queat, plures solvendae forent quaestiones. Prima est de Calendario, quod palaeographice et hagiographice diligentissime examinandum foret.“

³ Legutóbb főleg Leroquais (*Les Sacramentaires et les Missels manuscrits des bibliothèques publiques de France*, Paris, 1924, XXVI—XXX.) mutatott rá a *Sanctorale* fontosságára a liturgikus kéziratok lelőhelyének meghatározásánál. V. ö.: GABRIEL ASZTRIK: *A középkori kéziratok identifikációja és lokalizációja* (*Comment identifier et localiser les manuscrits liturgiques et universitaires du Moyen-âge*), Budapest, 1937. Kny. a Magyar Könyvszemle, 1937. IV. sz.-ből.

⁴ ZALÁN MENYHÉRT: „A *Pray-Kódex* forrásaihoz“, *Magyar Könyvszemle*, 1926, 277.

⁵ V. ö.: BATHYANY: *Leges Ecclesiasticae Hungariae*. Tom. II. Claudio-poli 1827, 130—196.

egy kisebb, függelékszerű *Sacramentarium* (S/2); ezekhez járulnak a nagy *Naptár* (K), időszámító (komputisztikus) táblázatok, a *Csízió* (Cisiojanus = C), az *évkönyv és egyéb részletek*.¹

A *Pray-kódex*nek ebben a második részében hatféle szentnévsor van; ezeket kell vizsgálat tárgyává tenni és összehasonlítani.

Az első névsort a *Csízió*, a másodikat a S/1, a harmadikat a S/2, a negyediket a nagy *Naptár*, az ötödiket a mozgó ünnepek kiszámítására szolgáló egyik táblázat, a hatodikat a *szerecsétlen napok jegyzéke* adja.

Előjáróban összehasonlító táblázatban szemléltetjük a *Pray-kódex* négy nagyobb szentnévsorát: a C, S/1, S/2, K-t. A *cursive* szedett nevek a *Naptárban* pirosbetűsek, a zárójelek közé tettek pedig későbbi beírások. Az utolsó rovat betűi azt a réteget jelölik, melyhez a vonatkozó szentek tartoznak:

R = római (gregorianus-gelasianus) réteg²

M = vértanú (mártír) réteg,

B = bencés réteg,

F = frank réteg,

G = német (germán) réteg,

H = magyar réteg,

O = keleti réteg.

R/B vagy R/F jelzés azt akarja mondani, hogy a vonatkozó ünnep megvolt ugyan a XI. század folyamán Rómában, de eredetileg a B. vagy F.-réteghez tartozik.

Azon szentek hovatarozását, kiknél semmi jelzés nem áll, még nem tudtam megállapítani, sem ünnepük eredetét megtalálni.

Ahol az utolsó rovat betűi felett csillag áll, az azért van, mert az illető ünnep, ha nem is pontosan azon a napon, már megtalálható a *Sacramentarium Ratoldi*ban (Corbie. X. század).

¹ V. ö.: DR. KNIEWALD, KARL: Inhalt, Datierung und Bedeutung des Pray-Kodex.

² Sanctorale római rétegére vonatkozólag a XII. szd. végéig, v. ö.: I. SCHUSTER bíboros: „Sanctae Romanae Ecclesiae Feriale“, Liber Sacramentorum, Torino—Roma, 1924, VI, 51—57; 1925, VII, 23—31; 1927, VIII, 43—53. LEROQUAIS: Les Sacramentaires et les Missels manuscrits des bibliothèques publiques de France I. Paris, 1924, XLIV—XLVI. CABROL: Les fêtes chrétiennes, Dictionnaire d'Archéologie et de Liturgie (A L), Paris, 1922, V/1, 1403—1452.

Ianuarius.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Circumcisio	In octauis dni (Octaua sancti Stephani		<i>Circumcisio dni</i> Octaua S. Stephani	R ¹ F
3.				Octaua S. Iohannis	F
4.				Octaua S. Innocentum	F
5.				Symeonis m.	B*
6.	Epiphania	Vigilia epiphanie In die sancto		Vigilia Epiph. dni. <i>Epiphania dni</i>	R R*
7.				Isidorii Valentini mr.	² M
8.		(Juliani et Basi- lissa)		Juliani mr. et Basilisse coniugis eius	M*
9.				Jocundi Quintini Saturnini	M F M
10.				Pauli primi heremite	B*
11.				Eductio dni de egipto	3*
12.				Archadi ep.	M*
13.	Octava epiph.	Oct. epiphanie		Octava epiphanie Hilarii ep.	R* F*
14.	Felicit	Felicit		Felicit cf. in pincis	R*
15.				Mauri abbatis	B/F*
16.	Marcelli	Marcelli		Marcelli pp.	R*
17.				Antonii mon. Sulpicii cf.	B* F*
18.	Prisce	Prisce		Prisce v.	R*
19.		Marii et Marthe		Marii et Marthe	R*
20.	Fabiani et Seb.	Fabiani		<i>Fabiani et Seb. mr.</i>	R*
21.	Agnētis	Sebastiani Agnētis		<i>Agnētis v. et. mr.</i>	R
22.	Vincenti	Vincenti		<i>Vincentii diac. et. m.</i>	R*
23.				Emerenciane v.	R*
24.	Thimothei	Thimothei		Thimothei disc. s. P.	O
25.	Pauli conv.	Conuersio S. Pauli Preiecti		<i>Conuersio S. Pauli</i>	R*
26.				Preiecti mr.	R/F*
27.				Policarpi presb. Iohannis chrisost.	R* R*
28.		Agnētis secundo de nat.		Paule sanctissime uidue Oct. et. Nat. S. Agnētis v. <i>secundo</i>	O R*
29.				Valeri epi et cf.	F*
30.				Sirene v.	⁴
31.				Aldegunde v.	B/F*

Februarius.

Ap N	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Brigide	Brigide		Brigide v.	B*
2.	Purificatio	Purificatio s. M.		Ypapanti dni. <i>Purificatio S. M.</i>	R*
3.	Blasii	Blasii		Blasii ep. et mr.	R
4.				Eulalie v.	M
5.	Agathe	Agathe mr.		<i>Agathe v. et mr.</i>	R*
6.		Vedasti cf.		Vedasti et Amandi e.	F*
7.				Auguli e.	M
8.				Julii ep.	(R)
		Helene regine		Helene regine	F
9.				Altonis cf.	B
10.	Scholastice	Scholastice		Scholastice v.	R/B*
		Sotheris v.		Sotheris v.	R*
11.				Eufraxie v.	B
12.				Rome: Zotici.	R*
13.				Stephani e.	F*
14.	Valentini	Valentini		Valentini	R*
		Valentis, Vitalis, Felicule, Zenonis		Vitalis. Zenonis	R*
15.				Faustini et Jovite m.	M
16.	Juliane	Jvliane		Jvliane v.	R*
17.				Polochromi e. et m.	M
				Leandri e.	¹
18.				Simeonis epi	F
19.				Gabini presb.	M
20.				LXXVIII m.	M
21.				Hitarii e.	²
22.	Kathedra S. P.	Kathedra S. P.		<i>Kathedra S. Petri</i>	R*
23.				Ss. mrm. LXXII.	M
24.	Mathie	Mathie apli.		<i>Mathye apli.</i> (Translatio S. Geradi)	B/F*
25.				Walpurgae v.	H
26.		Walpurgae v.		Alexandri e.	B
				Felicis cum sociis suis	O
27.				Leandri e.	M
				Juliani mr.	B
28.				Romani abb.	M
					B

Martius.

Nap.	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.				Donati mr.	M*
2.				Simplicii pp.	F
3.				Simplicii pp.	(R)
4.	Adriani			Lucii epi.	M*
5.				Fortunati, Marini mr.	M
6.				Lucini pp. et mr.	R
7.	Perp. et Fel.	Perpetue et Felicitatis		Quiriaci mr.	M/F
8.				Victoris et Victoriani mr.	M*
9.				Perpetue et Felicitatis	R*
10.				Poncii diac. et mr.	M
11.				Passio xl militum	R*
12.	Gregorii	Gregorii pp.		Candidi mr.	M
13.				Atalle cf.	B
14.				Gorgoni mr. et xl mr.	M
15.				Gregorii pp.	R*
16.				Macedonii presb.	M
17.	Gertrudis			Petri mr.	M
18.				Matrone mr.	M
19.		(B. Joseph prophete)		Longini mr.	M
20.				Ciriaci, Largi et Smaragdi	M
21.	Benedicti abb.	Benedicti abb.		Gerdrudis v.	B
22.				Pancratii mr.	1*
23.				Alexandri e. et mr.	M
24.				S. Joseph in bethleem.	O
25.	Marie Annuntiatio	Annunciatio S. M.		Johannis abbatis	O
26.				Gumberthi e.	B
27.				Conuersio S. Benedicti	B*
28.				Pauli epi.	R/B*
29.				In bretanna: A. Albini	F
30.				Quirini m.	M/2
31.				Annunciatio S. Marie.	R
				Castuli m.	R*
				Resurrectio d.	R
				Prisci Malci cf.	F/O
				Eustasii ab.	M
				Gregorii Nazanzeni.	B
				Quirini mr.	O/3
				Balbine v.	M
					M

Aprilis.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.				Agapiti m.	M/ ¹
2.				Uenancii e. et m.	M
3.				Niceti epi.	F
4.	Ambrosii			Benigni mr.	M
5.				Ambrosi epi. et mr.	² *
6.				Marciani cum sociis	M/ ³
				Sixti, Justini episcoporum	M
				Marine v.	⁴
7.				Timothei mr.	M
8.				Celestini pp.	(R)
				Perpetui epi.	F
9.				Marie egiptiace.	O*
10.				Ezechielis prophete	O
11.		Leonis cf.		Leonis pp.	R*
12.				Jvlii pp.	(R)*
				Zenonis epi.	M
13.		Eufemie virg.		Eufemie v. et mr.	R*
14.	Tiburcii et Valeriani	Tiburccii et Valeriani		Tiburcii et Valeriani	R*
15.				Helene regine	F
16.				Calixti mr.	M
17.				Petri diaconi	M
18.				Eleuterii mr.	M
19.				Rufi mr.	M
				Leonis pp.	F
20.				Senesii mr.	M
				Victoris pp.	M
21.				Simeonis epi. et mr.	M
22.				Gaii pp.	R
23.	Adalberti	Adalberti	Adalberti		H
				Agapiti m.	M
24.	Georgii	Georgii		<i>Georgii m. et Adalberti e. et m.</i>	R*/H
25.	Marci	Marci		<i>Marci ev. Letania maior</i>	R*
26.				Anacleti pp.	M
				Marcellini pp. et mr.	M
27.				Anastasii pp.	(R)*
28.	Vitalis	Vitalis		Vitalis mr.	R*
				Theodore v.	M
29.				Secundini epi.	M
30.				Quintini e.	B/ ⁵

Maius.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Philippi et Jacobi	Philippi et Jacobi		Philippi et Jacobi Walpurga v. Sigismundi r.	R* B B O
2.				Athanasi ep. et cf.	O
3.	Inventio s. crucis	Inuencio s. crucis		<i>Inuencio s. crucis</i>	R*
4.	Floriani	Alexandri E. et T. Floriani mr.	Nat. S. Floriani	Alexandri e. E. et T. Floriani mr. <i>Ascensio dni.</i>	R* M/B F/O*
5.	Gotthardi	Gotthardi		Gotthardi epi. Hilarii	B F
6.	Joh. a. p. l.	Joh. a. p. l.		Joh. apli. ante p. l.	R*
7.		Juuenalis		Juuenalis m.	R/1
8.	Victoris			Victoris m. Aduentus S. Michaelis	M R*
9.	Nicolai Translatio			Gregorii e. Macharii abb.	B O B
10.	Epimachi	Gordiani et Epimachi		Gordiani et Epimachi	R
11.				Mamerti epi.	F*
12.	Nerei	Nerei. Ach. Pan.		Nerei, Achillei, Pancr. mr.	R*
13.		Marie ad mart. Gengulfi mr.		Marie ad martires Gengulfi mr. <i>(Maioli abbatis)</i> <i>(Seruatii)</i>	R* F B F*
14.	Seruatii		Desco Maiolo abbate	<i>(Seruatii)</i> Bachumii abb. Bonifacii mr.	B* R
15.	Sophie	Bonifaci mr.			(R)
16.				Aduentus sancti Sp. Peregrini mr.	F/O*
17.				Eunfemie v.	F
18.				Timothei apli.	M
19.		(Potenciane v.)		Marcii pp.	O ²
20.				Potenciane v.	R
21.				Basille v.	M
22.				Valentis mr.	F
23.				Casti et Emulii	M
24.				Helene r.	F
25.	Urbani	Urbani mr.		Desiderii epi. Donaciani et Rogac. mr. (Translatio s. Domi. cf.	F* F B
26.				Urbani pp. et mr. Augustini anglorum epi.	R* B
27.				Prisci m.	F*
28.				Jvlii mr. Germani cf.	M F*
29.				Johannis pp.	(R)*
30.				Maximini epi. Felicis pp.	F* (R)
31.	Cantii Cantii Cantianillae			Canti C. C. (Transl. dextere S. St r.) Petronille	M H M R*

Iunius.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Nicomedis	Nicomedis		Nicomedis mr.	R*
2.	Marcellini	Marcellini et Petri		Simeonis mon. Marcellini et Petri (Erasmii mr.)	B R* R*
3.				Quirini epi	M*
4.				Zotici et Eutici	M/1
5.	Bonifacii			Bonifacii et sociorum eius	B* F/2
6.				Amancii e.	M
7.				Pauli epi.	F*
8.	Medardi			Medardi e.	R*
9.	Primi	Primi et Feliciani		Primi et Feliciani m.	R* 3
10.					
11.	Barnabe	Barnabe apli.		<i>Barnabe apl.</i>	R*
12.	Cirini	Basilidis C. N.		Basilidis, Cirini, N. et N.	R*
13.				Felicule v.	M
14.				Basilii e.	O
				Helye proph.	O
15.	Viti et Modesti	Viti, Modesti et Cresc.		Viti, Modesti mr. et Crescentie v.	R*
16.				Translatio S. Quirini mr.	B
				Aurei et Justine (Cilici et Julitte)	G M*
17.				Rome: scorum cclxii m.	M
18.	Marci et Marcelliani	Marci et Marcelliani		Marci et Marcelliani	R*
19.	Geruasii et Protasii	Geruasi, Protasii		Geruasii et Prothasii m.	R*
20.					
21.	Albani	(Albani)		Pauli ep. Albani m. Demetrie v. Albani m.	M G M M
22.		Jacobi alphei fr. dni.		Jacobi apli. fr. dni.	O
23.		Vigilia S. J. Bapt.		Vigilia S. J. Bapt. (Regine v.)	R* M
24.	Nat. S. J. Bapt.	Nat. S. J. Bapt.		<i>Nat. S. J. Bapt.</i>	R*
25.					
26.	Johannis et Pauli	Johannis et Pauli		Gallicani mr. Johannis et Pauli	M R*
27.	Ladislai	S. Ladislai regis	Maxencii conf.	(<i>Maxencii conf.</i>)	B
28.		Leonis pp. Vigilia		<i>Eleuacio S. Ladizlai regis</i> Leonis pp. Vigilia	H R* R*
29.	Petri et Pauli	In die app. Petri et P.		<i>Petri et Pauli apostolorum.</i>	R*
30.	Commem S. Pauli	Memoria S. Pauli	Marcialis conf.	<i>Commemoratio S. Pauli ap. Marcialis epi.</i>	R* F*

Iulius.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Oct. S. J. Bapt.	Octava S. J. Bapt.		Octava S. Joann. Bapt. Fidei, Spei et Charitatis	R* M
2.	Proc. et Mart.	Processi et Mart.		Processi et Martiniani	R*
3.				Translatio S. Thome ap. Vdalrici cf.	O* G ¹
4.	Odolrici	Translacio S. Martini		Translacio S. Martini epi.	F* M ²
5.				Dominici m.	R*
6.	Octava ap. P. et P.	Octava ap. P. et P.		Octava apostolorum Goaris cf.	B*
7.		Villibaldi cf.		Willibaldi cf.	B
8.	Quiliani	Kyliani Soc.	Kyliani soc. eius	Kyliani sociorumque eius	G ³ M ⁴
9.				Brictionis cf.	R*
10.	Septem frat.	VII frat. fil. Fel.		Septem fratrum fil. Fel.	F/B*
11.	Benedicti tr.	Tr. S. Benedicti		Translacio S. Benedicti Danielis prophete	O ⁵
12.				Fortunati e. Arnulfi m.	M F
13.	Margarete	Margarete		Ermagore cf. <i>Margarete v. et m.</i>	M M ⁶
14.				Foce epi. Cassiani mr.	M M
15.	Divisio apost.	Diuisio apost.		Diuisio apostolorum	O
16.				Hilarini m.	M/B
17.	Alexii	Alexii cf.	Alexii cf.	Alexii cf. (et Andree Benedicti mr.)	H/B H
18.	Arnulfi	Oct. S. Benedicti		Octava S. Benedicti VII. Germanorum	F/B R
19.				Arseni monachi	B
20.		Helye prophete		Helie prophete	O
21.	Praxedis	Praxedis v. Feliciani mr.		Praxedis v. Feliciani mr.	R* F
22.	Mar. Magd.	Marie Magdalene		<i>Marie Magdalene</i>	R*
23.	Apollinaris	Apollinaris		Apollinaris	R*
24.	Cris/tine/	Cristine u.	Vigilia Chris- tophori	Cristine v. Vigilia S. Jacobi ap.	R* R
25.	Jacobi	Jacobi apli		Natalis eiusdem fratris Johannis	R* R*
26.		Xpofori Anne	S. Christo- phori	Xpofori m. Gerardi e. et m.	H/B R*
27.	VII dorm.	De VII dorm.		VII dormiencium	R*
28.	Pantaleonis	Pantaleonis Nazarii et Celsi	Pantaleonis Nazarii et Celsi	Pantaleonis Nazarii et Celsi	M R*
29.	Simplicii	Felicis, Simplicii Faustini et Beatricis		Felicis, Simplicii, Faustini et B.	R* R*
30.	Abdon et S.	Abdon et Sennen		Abdon et Sennes m.	R*
31.	Germani	Germani cf.	Germani cf.	Germani epi et cf. Tertullini m.	F* M

Augustus.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Petri ad uincula	Ad uincula S. P. VII machablorum		Ad uincula S. Petri VII. machabeorum	R* R*
2.	Stephani p.	Stephani m. p.		Stephani pp. et m.	R*
3.	Step. pm. Inv.	Steph. Nic. Gam.		Gamalielis cum sociis	R*
4.		Justini epi.		Iustini presbiteri	R*
5.		Osvaldi regis		Osvaldi regis et m. (S. Dominici cf. de ord. pr.)	M* B
6.	Sixti	Sixti, Felicissimi		Sixti pp., Felicissimi, Agapiti	R*
7.	Affre	Transfiguratio d. Donati epi. Affre m.		Transfiguratio dni Donati ep. Affre v.	F/O* R* G
8.	Ciriaci	Cyriaci mr.		Cyriaci et Secundi et aliorum	R*
9.		Vigilia Laurentii		Romani m.	R*
10.	Laurentii	Laurentii		Vigilia S. Laurentii m. Laurentii diac. et mr.	R
11.	Tiburcii	Tyburcii	Radegunde	Tyburcii m. Radegunde v.	R* R* F/1
12.				Epuli m. Sulpicii m.	R F
13.	Ipolliti	Hypoliti		Ypoliti m. cum sociis	R*
14.	Eusebii	Eusebii		Eusebii cf.	R*
15.	Assumptio B. M.	Vigilia s. Marie S. Marie Assumptio	Vigilia S. Marie	Vigilia Assumptio S. Marie v. et Transitus S. Stephani	R R* H
16.			Arnulfi cf.	Arnulfi ep.	F*
17.		Octaua S. Laur.		Octaua S. Laurentii	R*
18.	Agapiti	Agapiti		Agapiti m.	R*
19.	Magni	Magni		Magni m.	R*
20.	Step. regis	Regis Stephani		Stephani regis cf. Samuelis prophete Ttransitus S. Stephani	H O* H
21.				Priuati ep. et m.	M
22.				Octaua S. Marie Tymothei et Symph.	R*
23.	Timothei	Timothei et Symphoriani		Vigilia Bartholomei apli	R
24.	Bartolomei	Bartolomei	Genesisii	Genesisii m.	R*
25.				Titi discipuli S. Pauli Nerei et Abundi m.	O M
26.				Rufi m.	R*
27.	Rufi	Rufi Pelagii		Pelagii m.	F
28.	Augustini	Augustini Hermetis		Augustini epi. Hermetis m.	R* R*
29.	Decollatio S. J. B.	Decollatio S. J. B. Sabine		Decollatio S. I. Bapt. Sabine v.	R* R*
30.	Felicis et	Felicis et Adaucti		Felicis et Adaucti m.	R*
31.	Adaucti			Paulini epi et cf.	F*

September.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Egidii	Egidii abbatis Prisci		<i>Egidii abbatis</i> Prisci m. Verene v.	R/B R* B
2.				Justini epi et cf. Nonnosi diaconi Henrici cf. depositio sci	F B H
3.				Anthonini m.	M
4.				Marcelli m.	F*
5.				Moysi serui dei	O*
6.				Victorini cum sociis Magni cf.	M B
7.				Zacharie prophete Regine v.	O* F*
8.	Nativitas S. Marie	Natiuitas S. M. Adriani m. Corbiniani		<i>Natiuitas S. Marie</i> Adriani m.	R* R* R*
9.	Gorgonii	Gorgonii		Gorgonii m.	R*
10.				Hilarii pp.	(R)
11.	Proti et Iacincti	Proti et Iacincti		Proti et Iacincti. Felicis et Regule m.	R* M
12.				Saluii epi. Vincencii cf.	B B
13.				Philippi e. et m. VII Dormiencium	M M
14.	Exaltatio s. crucis	Exaltacio se crucis Cornelii et Cip.		<i>Exaltacio s. crucis</i> Corneli et Cipriani m.	R* R*
15.	Nicomedis	Nicodemis mr.		Nicomedis m.	R*
16.	Eufemie	Eufemie, Lucii et Geminiani		Eufemie v, Lucii et Geminiani m.	R*
17.	Lamberti	Lamb. ep. et m.		Lamberti epi et m.	F*
18.				Florencii m.	F
19.		Jan. ep. et m.		Januarii epi. Eustachi m. et uxoris filiorum eius	R R R
20.				Fauste v. Vigilia S. Mathei	M R*
21.	Matthei	Mathei		<i>Mathei apli et ev.</i>	R*
22.	Mauritii	Mauricii Emmerammi Luutrudis		Mauricii c. f. Emmerammi e. et m. Luutrudis v.	R* G F
23.				Teclæ v.	R*
24.	Gerardi	Joh. Bapt. Conc. Gerardi		Conc. Joh. Baptiste Gerardi Passio (Depo- sizio)	O* H
25.		Ruthberti		Ruthberti cf.	B
26.				Cleophe apli	O
27.	Damiani	Cosme et Dam.	Cypriani m.	<i>Cipriani et Iulitte v.</i>	R*
28.	Wenceslai	Wenczlay Vigilia S. Mich.	Justine v.	Cosme et Damiani m. Wenczlay ducis et m.	R* M
29.	Michaelis	Ded. Bas. S.M.		<i>Memoria S. Michaelis</i>	R*
30.	Jeronimi	Jeronimi presb.		Jeronimi presbiteri et cf.	R*

October.

N ^o	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Remigii	Remigii Germani, Vedas.		Remigii Germani, Vedasti ep. ^{1/a}	R/F*
2.		Leodegarii sa- cerdotis		Leodari epi et m.	F*
3.				Sulpicii et Seruiliani	M
4.		(S. Franc.)		Gai m. Crispi m. (Beatissimi Francisci cf.)	M M BR
5.				Placidi et Eutici m.	M
6.		In oct. S. Mich. ^{1*} scorum Patriar. A. Ysac et Iacob		Marcelli m. Festiuitas S. Patriarcharum Abraham I. et I.	M O
7.	Marci	(Marci pp. Marcelli et Apulei		Marci pp. Apulei, Sergi et Bachi m. Wolfkangi epi.	R* B
8.				Pelagie	M
9.	Dionysii	Dionisii m.	Domni	Dionisi, Rus. et Eleut. m. (<i>Domni</i>)	R/F* M
10.	Gereonis	Gereonis		Gereonis cum sociis	G
11.	Andronici ²				2
12.		Inuencio corporis S. Stephani regis		Inuencio corp. S. Step.r. Honeste u.	H 3
13.				III millia coronatorum Colomanni m.	M M
14.	Calixti	Calisti pp.		Faustini m. Calisti pp.	M R*
15.				Atanasii epi. Fortunati m.	O F
16.	Galli	Galli Transl. S. Sigism.	Sigismundi ?	Aurelie u. Galli cf. Sigismundi regis	M B F
17.	Luce	Luce eu.		Neronis cf. <i>Luce evangeliste</i>	M R*
19.				Ianuarii soci. que eius Beronei et Pelagie	M F
20.	Feliciani			Caprasii m.	F
21.	XI. mill. virg.	XI. mill. uirginum		XI mill. uirginum Hilarionis m. on.	R* B*
22.	Severi			Seueri epi et cf. Philippi et Eusebi m.	G/ ⁴ M
23.	Severini			Seuerini archiepi.	F
24.				Felicis cum sociis	M
25.	Crispini et Cr.			Crisp. et Crispiniani m.	F*
26.	Demetrii	Demetri Vedasti et Aman.		Demetri m. Vedasti et Amandi	F F*
27.		Vigilia Symonis		Vigilia apostolorum	R*
28.	Simonis	Simonis et Juda		<i>Simonis et Jude aplorum</i>	R*
29.				Narcissi epi.	O
30.				CCXX mm.	M
31.	Quentini	(Wolfkangi ^o) Vigilia	Quintini mr. Wolfkangi ^o	Quintini mr. Wolfkangi e.	F* B
				Vigilia oo. scorum.	R

November.

Nap	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.	Omnium sanctorum	Omnium sanctorum		Festiuitas omnium scorum	R*
2.		Cesarii		Cesarii m.	R
3.		Eustachii cum sociis		Eustachii cum sociis	M
4.				<i>Recordatio defunctorum</i>	B
5.	Henrici	Henrici cf.		Germani m.	M
6.	Adalb. transl.			Pirminii abbatis	B
7.			Willibrordi	Amancii e. et cf.	F*/ ¹
8.				<i>Henrici ducis et cf.</i>	H
9.	IV coronatorum	III coronatorum	Severi. Severiani Car-pofori,	(eleuacio)	H/B
10.	Theodori	Theodori m.	Nicostrati ²	Scorum X martyrum (Leonardi pretiosi cf.)	M
11.	Martini	Martini epi. cf.		Willibrordi epi.	B
12.		Menne m.		Erculiani	B*
13.	Briccii	Briccii cf.		Willechadi cf.	M
14.				Willechadi cf.	B
15.	Othmari	Othmari abb.		Octaua omnium scorum	R
16.		Aniani pontificis	Aniani epi.	IV coronatorum	R*/ ²
17.			Gregorii pape	<i>Claudi N.</i>	M*/ ²
18.				Theodori m.	R*
19.				Martini pp.	R
20.				<i>Martini epi.</i>	R/F*
21.				Menne m.	R*
22.	Cecilie	Cecilie		Arsatii e.	³
23.	Clementis	Clementis		Benedicti cum sociis	⁴
24.	Chisogoni	Chrisogoni		Briccij epi. et cf.	F*
25.	Catherine	Catherine v.		Clementini m.	M
26.				Felicis cum XXX soc.	M
27.				Othmari abb.	B
28.				Aniani epi.	F*
29.	Saturnini	Saturnini, C. M.		(Gregorii pp)	R/ ⁵
30.	Andree	Vigilia Andree In die sco Andree		Florini cf.	B
				Octaua S. Martini e.	F
				Maximini presbiteri	M
				(S. Elisabet uidue)	H
				Potenciani. e.	⁶
				Columbani abbatis	B
				<i>Representacio S. Marie</i>	○
				<i>Cecilie V.</i>	R*
				Clementis pp.	R*
				Felicitatis v.	R*
				Chrisogoni m.	R*
				Petri epi. et m.	M
				Katherine v.	R
				Lini pp.	M
				Agricole et Vitalis m.	M/ ⁷
				Rufi m.	M/ ⁸
				Saturnini, Chrisanti	
				Mauri, Darie.	R*
				Uigilia	R
				Natalis Sci Andree apli.	R*

December.

Nap.	C	S/1	S/2	K	Réteg
1.				Longini m.	M
2.				Candide v.	M
3.				Veri et Securi	M
4.	Barbare		Barbare	Claudi et soc.	M
5.				Soli cf.	B
6.	Nicolai	Nicolai		Barbare v.	R
7.		Octava S. Andree		Niceti epi. et cf.	F
8.	Conc. S. Marie	(Concepcio S. Marie)		Dalmaci e. et m.	M
9.				<i>Nicholai epi. et cf.</i>	R
10.				Agazonis m.	M
11.	Damasi	Damasii pp.		Zenonis cf.	M
12.				Conceptio S, Marie v.	FO
13.	Lucie	Lucie v.		Leucadie v.	M
14.				Eulalie v.	M*
15.				Melciadis m.	M
16.				Damasi pp.	R*
17.		Beati Lazari		Ermogenis m.	M
18.				<i>Lucie v</i>	R*
19.				Nichasi e. et cf.	F*
20.				Valeriani e. et	M ¹
21.	Thome	Thome a.		Ananie, Azarie, Misael	O
22.				Ignacii e. et m.	M
23.				Beati Lazari	F
24.				Rufi et Zosimi m.	M
25.	Nativitas Dni	Natalis dni		Wnebaldi abbatis.	B
26.	Stephani	Stephani prothom.		Nemesii m.	M
27.	Johannis	Johannis ev.		Anastasii epi.	O
28.	Pueri innocentes	Sanctorum innocentum		Uigilia	R
29.	Thome	Thome epi. et m.		Natalis S. Thome apli.	R*
30.				Scorum XXX m.	M
31.	Silvestri	Siluestri cf. atque p.		Eugenie v.	M
				Vigilia Nat. dni. n. i. X.	R*
				<i>Natiuitas dni. n. I. X.</i>	R*
				Anastasia v.	R*
				Stephani prothom.	R*
				Johannis ev.	R*
				Sanctorum Innocentum	R*
				Thome epi. ac m.	M
				David regis et prophete	O
				Sabini epi.	F
				Siluestri pp.	R*
				Columbe v.	B/F*

JEGYZETEK A NAPTÁRHOZ.

Januarius.

¹ Sacramentarium Ratoldi, Corbie, X. szd.: „Octavae domini.“ (Delisle: Memoire sur d'anciens Sacramentaires, Mémoires de l'Institut des Inscriptions, XXXII. Paris, 1886. I. 345.)

² Usuardi Martyrol. (Camberien): monasterii S. Mariae: Sancti Isidori episcopi. A koptoknál I. 9-én: Commemoratio s. Isidori episcopi et confessoris Nitriensis. (Nilles, o. c. II. 714.) *Kalendarium Stabulense*-ben P L 138, 1193. és a *Kalendarium Verdinense*-ben P L 138, 1193.: „S. Isidori episcopi et confessoris.“ (Stab: „In Thracia“.)

³ A Martyrologium Notkeri (P L 131, 1034.) mondja: „III. Id. Januarii... Eductio Domini de Aegypto, quae secundum alios VII. Idus Ian. secundum quosdam Nonis Ian. celebratur.“ Nonis Ianuarii, ez a Vízkereszt vigiliája volna, még ma is úgy kezdődik Evangéliuma „Defuncto Herode“, mely az: eductio de Aegypto-ról szól.

⁴ A koptoknál I. 30-án: Martyrium trium virginum Fidei, Spei et Caritatis, earumque matris Sophiae (Nilles, Kalend. utr. eccl. 1896, II. 714): Salonae: Agapis, Chionia, (s) Irene, sorores et martyres Aquileinses (Farlatti, Illyricum sacrum III. 425; Nilles, o. c. I. 139)

Februarius.

¹ Sevilla-i érsek. († 600/1.)?

² Usuardi Martyrolog. (Grevén.): „Hilarii papae et martyris.“ „Non fuit Hilarius papa, martyr, nec ad hunc diem, sed ad X. Septembris spectat.“ (P L 123, 784.)

Martius.

¹ Valószínűleg elírás. Patricii helyett *Kalendarium Stabulense* P L 138, 1195.: „In Scotia S. Паpратii“. Ugyanúgy Martyrolog. Antissiod. P L 138, 1218. Sacramentarium Ratoldi: „In Hybernia, natale sancti Patrici episcopi.“

² Albinus római vértanú, akit gyakran összetévesztenek Albanus-szal, az első angol vértanúval.

³ Sacramentarium Ratoldi: „Romae ordinatio sancti Gregorii papae.“

Aprilis.

¹ Agapis vértanú. Usuardnál, IV. 3-án és a Martyrolog. Antissiod. P L 138, 1221. Rabanusnál, IV. 1-én.

² Szt. Ambrus halála napja. XII. 7. püspök szentelése napja.

³ Martyrolog. Antissiod. P L 138, 1221.: „Apud Aegyptium... Nichanoris, et Apollonii, et Martianae...“ V. ö. Usuard.

⁴ Marina szűz. (Usuardi Martyrol. Bruxel. 5. IV. és Martyrol. Antissiod. P L 138, 1221.)

⁵ Írás- vagy olvasáshiba által Szt. Quirinus-ból Szt. Quintinus lett. Szt. Quirinus ereklyéinek Neussba való átviteléről van szó (1150-ben.): Nusiae

super litus Rheni, territorio Coloniensi, translatio sancti Quirini tribuni et martyris. Cujus venerabile corpus nobiles ac religiosa Domina Gepa abbatissa a summo pontifice postulatum de Roma ad civitatem suam Nussiam transtulit et in suum monasterium honorifice collocavit.“ (Usuardi Martyrol. Lub. Col.; Greven.; Molan. etc.); Sacramentarium Ratoldi: „Romae, natalis sancti Quirini episcopi.“

Maius.

¹ Más helyeken május 3-án. Szt. Iuvenalis, Narni püspöke. († 376.) az S/I szerint: *confessor et pontifex*. Belisar tiszteletére kolostort épített. III. Jenő újra szentelte narni-i templomát.

² Usuardi Martyrolog. Greven: „Marci, ep. et m.“

Iunius.

¹ Usuardi Martyrolog: „in civitate Niveduno“ (Nevidunum, Nyon?).

² Usuardi Martyrolog: „in civitate Niveduno“. XI. 4-én K. megint Amancius püspököt említi és egy Corbie-i naptárban (Delisle o. c. I. 358.) 4. XI.: „Redonis, sancti Amantii episcopi“, míg Usuardnál ez áll: „in Galliis, civitate Rotenus.“ Rennes, Bretagne-ban.

³ A K-ban itt törlés van. Ez az egyetlen nap a K-ban, melyre nem esik ünnep.

Iulius.

¹ Ulrik, augsburg-i püspök. St. Gallen-ban nevelték; † 973; szentté avatták: 993-ban. (V. ö. Usuardi Martyrol. Rosweyd., Ultrajecten. Bruxellen. Molan.).

² Lehet, hogy Domitius vagy Domitianus, szír vértanú. V. ö. Martyrolog. Antissiod. P L 138, 1233.

³ Sacramentarium Ratoldi, Corbie, III. 26-án: „Albiniaco monasterio, depositio sancti Chilliani, confessoris.“

⁴ Püspök és vértanú: *civitate Martula*. V. ö. Martyrolog. Antissiod. P L 138, 1233.

⁵ Sacramentarium Ratoldi, Corbie, Julius 21-én.

⁶ Rómában VII. 20-án a görögöknél és sok francia Sacramentariumban VII. 13-án.

⁷ Leroquais, i. m.-ben csak két reimsi Sacramentariumban van Szt. Krisztofának vigiliája, az egyik XI. szdi (most Laon-ban), I. 130, l., a másik XII. szdi (Saint-Remi), I. 362. l.

Augustus.

¹ Sacramentarium Ratoldi, Corbie, 13. VIII. 13. VIII.: „Pictavis, depositio sanctae Radegundis reginae.“

October.

^{1a} Assz. Szt. Ferenc miseimádságai utólagos (1228 után) beírással a 105. folián vannak.

¹ A PK S/1-ának mintájában, nyilván Octava S. Michaelis állt, ennek helyét az S/1-ben Ábrahám, Izsák, Jákob miséje foglalta el, így az oktávnak csak a naptári jelzése, azaz helye maradt meg.

² Zalán (Magyar Könyvszemle, 1926, 268.) így olvassa: Andronicus. A C-ben ez van: ar. te. q. A szokásos C-szöveg így hangzik: Arteque (Grotehend, Grundriss der Geschichtswissenschaft. I/3, 35.). A görög naptárban (Nilles, Kalendarium manuale utriusque ecclesiae 1896, I. 301. Andronicus, martyr Anazarbi in Cilicia sub Diocletiano 304. Egyelőre függőben hagyjuk, hogy nem Artemiust kell-e olvasni. Martyrolog. Antissiod. P L 138, 1246 említi Andronicus-t „apud Tharsum metropolim Cilicides“.

³ Knauz szerint: Kortan, 1876, 199. Szt. Honesta PK-en kívül még egy XV. sz.-i Missale-ban, (Pozsony) fordul elő, mely állandóan megegyezik a PK naptárával. Martyrolog. Antissiod. P L 138, 1346: Hedisti m.

⁴ Ravennai püspök. Erekyéit először Pavia-ba vitték; aztán 1836-ban Mainzba, végül Erfurt-ba.

⁵ Igazában fogadalmi mise: contra febres.

⁶ Vigiliával.

November.

¹ Corbie-i naptár (Delisle o. c. I. 398.): „Redonis, sancti Amantii episcopi.“

² Corbie Naptára (u. o.): „Natalis sanctorum Claudii, Nicostrati, Symphoriani, Castorii atque Simplicii. Eodem die, quatuor coronatorum, Severi, Severiani, Victoris et Carpophori“; Tournai (u. o. 398.): „Natalis sanctorum quatuor coronatorum. Claudii Nicostrati, Symphoriani, Castorii, Simplicii.“ Martyrologium: Auxerre, P L 138, 1250.: „Romae natale s. martyrum Claudii, Nicostrati, Symphoriani, Castrii, et Simplicii. Ipso die iuxta corpora eorum natale sanctorum quatuor coronatorum Severi, Severiani, Carpophori et Victorini.“ V. ö. Durandus, Rat. D. off. VII. 36.

³ Uuardi Martyrol. Lube.—Col.; Greven III. 31.; „Apud Niceam Bithyniae, sancti Arsacii confessoris, ex milite heremitae, qui daemoniacum curavit, et daemonem interfecit“ (P L 123, 894.) Acharius, Achatius, Acacius, Archadius? Martyrol. Antissiod. P L 138, 1250: „Apud Africam... ss. martyrum Archadii...“

⁴ Benedek és társa; remete és vértanú Magyarországi hittérítők. († 1003.)?

⁵ Auxerre-i Martyrol., P L 138, 1251.:... beati Gregorii neocaesariensis episcopi“. Corbie (Delisle o. c., I. 359.): „miraculorum factoris“.

⁶ Pontianus pápa († 235)?

⁷ Vértanú Bolognában; — ünnepe XI. 4-én; a legtöbb francia Sacramentariumban XI. 27-én.

⁸ V. ö.: (Ebner, i. m. 284.): XI. 21. G. Columbani abbatis et s. Rufi Corbie-i naptár (Delisle I. 394.): „... et sancti Columbani“.

December.

¹ Afrikai püspök, aki a hitéért sokat szenvedett, ily értelemben: confessor, hitvalló. „Apud Africam natale sancti Valeriani episcopi et confessoris“ (Martyrologium Antissiod. P L 138, 1255.).

A PK írója nem ismerte a confessor szónak ezt a jelentését, azért írta: *e et*, mert utána akart érdeklődni; ezt a kétséget azonban nem tudta megoldani és így maradt félbe ez a megjelölés.

Csízió.

A Csízió római rétegét figyelmen kívül hagyjuk, mert az közkinccse volt a XII. század végén a keresztény Nyugatnak, ezért semmi irányban nem enged következtetni. A *Pray-kódex* Csíziójában van egy magyar (H) réteg 6 szent ünnepével; van aztán egy bencés-monasztikus réteg (B) 17 szenttel, van frank (F) réteg 13 szenttel, német (G) réteg 6 szenttel és egy vértanú-csoport 8 szenttel, végül egy keleti (O) csoport kibontakozása is megfigyelhető. Ehhez 3 szent ünnepe tartozik.

A magyar (H) csoport bizonyítja, hogy ez a Csízió Magyarország számára készült.

Hozzá tartoznak:

1. IV. 23. Adalberti episcopi et martyrís.
2. VI. 27. Ladislai regis.
3. VII. 17. Alexii confessoris.
4. VIII. 20. Stephani regis.
5. IX. 24. Gerardi episcopi et martyrís.
6. XI. 5. Henrici ducis.

Talán ehhez a csoporthoz kell számítanunk még Szt. Adalbert átvitelét Gnesenbe (XI. 6).

A magyar rétegről a Pannonhalmi Szemlében (1939. 1. sz.) közölt tanulmányunk ad bővebb felvilágosítást.

A B—F—G-csoport összekeveredik, azért a B-csoportból kell kiindulnunk. Ezt megokolja az a tény, hogy ez a szentnévsor egy bencés apátság számára készült. Ezért alapvető a B—F—G-csoportban a bencés réteg, melyben a frank-csoport az uralkodó, de német hatás is látszik rajta.

Annak a mintának meghatározására, mely szerint ez a Csízió készült, a B—F—G-réteg az irányadó, főleg azok a szentjei, kiket a közhasználatú Csízió nem említ.

1. V. 8. Victor.
2. V. 9. Nicolai translatio.
3. VII. 27. VII. Dormientes.
4. X. 20. Felicianus (translatio).
5. XI. 6. Adalberti translatio.
6. XI. 16. Othmarus.

Szt. Viktort V. 8-án említi LEROQUAIS¹ gyűjteményében egy vannes-i 1457-ben készült Missale és egy ambrosianus Mise-könyv a XV. századból (III. 146). Felicianus Átvitelét LEROQUAIS-nál hiába keressük; a többi ünnep XI—XII. századi Mise-könyvekben fordul elő. A Héталvók-ra v. ö. DURANDUS: *Rat. div. off.* VII. 18. ed. Venetiis. 1589. 293. — A *Pray-kódex* Csíziojának legfontosabb különleges ünnepei: a három Átvitel (Translatio).

A Csízio B-csoportjához tartoznak:

1. II. 1. Brigida, kildare-i (Írország) apátnő.
2. II. 24. Mátyás ap., ereklyéi a trieri apátsági templomban.
3. III. 17. Gertrudis, nivelles-i apátnő.
4. V. 5. Gotthardus O. S. B., hildesheimi püspök.
5. VI. 5. Bonifác, Németország apostola.
6. V. 9. Nicolai translatio. 1087-ben vitték át ereklyéit a bari-i bencés apátságba Myrából.
7. VII. 11. Benedicti translatio. Ereklyéinek átvitele St. Benoit sur Loire-ba.
8. X. 16. Gallus, St. Gallen alapítója.
9. XI. 16. Othmár, St. Gallen első apátja.

Talán ideszámíthatnók Szt. Flórián ünnepét is, ha feltesszük, hogy a felsőausztriai Szt. Flórián-apátságból (ágostonos-kanonokok) származott át a Csízioába. Idetartoznak természetesen Szt. Benedek (III. 21), nővére: Szt. Skolasztika (II. 10), Szt. Egyed (IX. 1), hisz ezek a R-rétegbe bencés hatás alatt kerültek. A H-csoportból is ideszámíthatók: Szt. Adalbert (IV. 23), Szt. Gellért (IX. 24), Szt. Elek (VII. 17), végül Szt. Adalbert átvitele. Összesen 17 szent ünnepe tartozik a Csízio B-rétegéhez.

Az F-csoport ünnepei:

1. V. 13. Servatius, tongern-i (Belgium) püspök.
2. VI. 8. Medárd, Noyon és Tournai püspöke.
3. VII. 18. Arnulf, metzi püspök.
4. VII. 31. Germanus, auxerre-i püspök.

¹ LEROQUAIS: *Les Sacramentaires et les Missels* manuscrit des bibliothèques publiques de France, Paris, 1924.

5. IX. 17. Lambert, liège-i püspök, vértanú.
6. X. 1. Remig, reimsi püspök.
7. X. 20. Felicianus; ereklyéit Metzbe vitték.
8. X. 23. Severinus, Bordeaux püspöke.
9. X. 25. Crispinus és Crispinianus, soissons-i vértanúk.
10. X. 26. Demetrius, gap-i (aix-i suffraganeus) püspök, vértanú.
11. X. 31. Quintinus, amiens-i vértanú.
12. XI. 11. Márton, tours-i püspök.
13. XI. 13. Briccius, tours-i püspök, Szt. Márton utóda.

A német (G) csoport tagjai:

1. VII. 4. Ulrik, augsburgi püspök.
2. VII. 8. Kylián, Würzburg püspöke.
3. VI. 21. Albán, kölni pap és vértanú.
4. VIII. 7. Áfra, augsburgi vértanú.
5. X. 10. Gereó, kölni vértanú.
6. X. 22. Severus, ravennai püspök, ereklyéi Mainzba és Erfurtba (?) kerültek.

A G-csoporthoz Szt. Flóriánnal, Gotthárdal (V. 5) és Bonifáccal (VI. 5) 9 szent tartozik.

A vértanúk (M) csoportjához tartoznak:

1. V. 8. Viktor, milanói vértanú.
2. V. 31. Cantius, Cantianus és Cantianilla; Aquileiában szenvedtek vértanúságot.
3. VII. 13. Margit vértanúsűz (Rómában ünnepe VII. 20-án).
4. VII. 27. Hétalvók (Septem dormientes), ephesusi vértanúk.
5. IX. 29. Vencel, vértanú.
6. X. 11. Andronicus, ciliciai vértanú.
7. XI. 6. Adalberti translatio. Ereklyéátvitel.
8. XII. 29. Tamás, canterbury-i érsek, vértanú.

Keleti (O) csoport:

1. I. 24. Timotheus.
2. VII. 15. Divisio apostolorum.
3. XII. 8. Conceptio S. Mariae.

Ezek bizonyára nem közvetlen úton jutottak a *Csízióba*, hanem eredetije alapján, melyről másolták.

A B—F—G-csoport összeolvad; okát már említettük. Az F- és G-csoportot ezért nehéz a B-től elkülöníteni. Már a *Hahóti Kódexben* (zágrábi MR 126) a B—F-réteg volt az uralkodó. A *Pray-kódex Csíziójában* is együtt adják a lényeges vonásokat a B—F—G—H-rétegek és nem külön-külön.

A *Csízio* mintájára vonatkozólag azok az ünnepek engednek iránytmutató következtetést, melyek az általában használt — igaz, hogy későbbi korban keletkezett — *Csízio*kban nem fordulnak elő.

Ezek a következők: Viktor (V. 8), Hétalvók (VII. 27), Adalberti translatio (XI. 6), Nicolai translatio (V. 9) és Othmarus (XI. 16). Ha a F-csoportot a késői középkor más szentnévsoraival vetjük össze, mindjárt feltűnik Szt. *Felicián* ereklyéinek átvitele. Ez az ünnep arra a tényre emlékeztet, hogy Teodorik, metzi püspök, ki a bencés rendnek nagy jótevője és megújítója volt, 970-ben megszerezte Itáliában. St. Felicianus ereklyéjét és elvitte Metzbe. „Fulinias, castrum non procul a Spoletis, Felicianus undecumque hominum affluente corpore sacro tutebatur, eum Benedictus eiusdem Fuliniensis castri episcopus multo cum fletu largitur per Bertraum diaconum et Heriwardum presbiterum IV. Nonas Octobris, ex intimo ipso antro sustollitur.¹

Szt. Viktort a milánói egyház névjegyzékéből vették át; megvan sok Észak-franciaországi *Sacramentarium*ban a XII. szd.-ban; megvan a *Martyrologium Antissied.*-ban (Pl. 138. 1226). Corbie-nak régi könyvtárában vannak leírások Szt. Miklós ereklyéátviteléről és a Hétalvók vértanúságáról.² Felicianus neve viszont Metz felé irányít.

Ezek alapján némi valószínűséggel kereshetjük a *Pray-kódex Csíziojának* eredetijét Corbieban. Hogy az eredeti is bencésektől származott, azt abból látjuk, hogy az öt különösen jellegzetes ünnep közül három bencés ünnep. Szt. Adalbert átvitelét valószínűleg Magyarországon vették be a *Csízio*ba.

LEROQUAIS gyűjteményében a XII. század folyamán megtaláljuk a G-csoport összes ünnepeit, Szt. Gotthárd és Flórián kivételével. Szt. Ulrik csak a kölni, 1133-ban készült *Misekönyv*-ben fordul elő,³ továbbá a münsteri apátságának XIII. szd. elejéről való *Misekönyvében*.⁴ X. 22-én LEROQUAISnál kétszer fordul elő Severus, trieri püspök; egy XV. századi kölni *Misekönyv*-ben,⁵ mely Neuss számára készült és egy Leyden-i *Misekönyv*-ben (XV. század vége).⁶

¹ Erről leírás: Migne, P L 137, 365.

² V. ö.: LECLERCQ: Corbie, A L III/2, 2947.

³ LEROQUAIS i. m. I, 216.

⁴ U. o. II. 22.

⁵ U. o. III. 58.

⁶ U. o. III. 252.

Megvannak *Leroquais*nál a B-csoport ünnepei is, kivéve a B/G- és a B/H-csoportokat (B/H = Gellért, Adalbert átvitele). Éppígy megvannak ott a F-réteg, a vértanúcsoport (Szt. Andronicust kivéve) és a keleti (O)-csoport ünnepei is.

A nagy Sacramentarium (S/I).

A római réteget vizsgálatunkban figyelmen kívül hagyjuk. A S/I szentünneptárának magyar (H) rétegéhez 8 ünnep és egy Vigilia tartozik. Valamennyi megvan a *Csízió*ban is; kimaradt azonban Adalbert átvitele (XI. 6). Új a S/I-ben a *Csízió*hoz viszonyítva Szt. István Vigiliája (aug. 19), Szt. István testének feltalálása (X. 11), Szt. István átvitele. A bencés-monasztikus réteget 23, a frank-réteget 20 (24), a németet 4 (11), a keletit 10, a vértanúcsoportot 5 ünnep alkotja.

Ha a *Sanctorale* alapján indulunk ki, azt kell mondanunk, hogy S/I mintája Franciaország északkeleti részéről származik, pontosabban: a mai Franciaország, Luxenburg, Belgium és Hollandia határainak érintkezési területéről. Ehhez az alaphoz járult néhány német és magyar szent ünnepe. A Szentföld-járás közvetlen vagy közvetett hatása, az országnak Bizánccal való politikai érintkezése nyomán keleti ünnepek is felvételt nyertek a *Pray-kódex* S/I ünnepei közé. A keresztes hadak ebben is, egyébként is nyomot hagytak a *Pray-kódex*ben. A 70' folión a Gyertyaszentelő miséje után ott van a Szent Sírról szóló mise Szt. Balázs előtt.

A S/I magyar rétege világosan bizonyítja, hogy ez a kézirat egy magyar egyház használatára készült; a bencés-monasztikus-réteg viszont egy oly bencés apátságra mutat, mely élénk összeköttetésben volt frank bencés apátságokkal. Ezt a F-réteg is, a B-réteg is igazolja. Egyébként S/I egész szövege kétségtelenné teszi, hogy a boldvai Keresztelő Szt. Jánosról nevezett bencés apátság volt eredeti használati helye.

A 108' folión olvassuk a „*pro abbate*“ miseszöveget, aztán a „*pro congregatione*“ következik. A 109. folión az „*Alia missa pro congregatione*“ -ban ez a könyörgés van: *Familiam huius sacri coenobii quaesumus domine intercedente beato Benedicto confessore tuo perpetuo gubernare moderamine.*“ Nagyon fontos a

kézirat első használati helyének meghatározására a 133. folián található könyörgés: *Via sanctorum omnium domine Jesu Christe qui ad te venientibus claritatis eterne gaudia contulisti, aditum templi istius spiritus sancti luce perfunde, qui locum istum in honore sancte Marie sanctique Johannis Baptiste consecrasti... quatinus per te et per intercessionem sancte Marie sanctique Johannis Baptiste necnon et omnium sanctorum muniti...* Ezek bizonyító erejét ZALÁN MENYHÉRT már eléggé hangsúlyozta (MKSzemle, 1927).

A H-csoporthoz S/1-ben a következő ünnepek tartoznak:

1. IV. 23. Adalberti episcopi et Martyris.
2. VI. 27. Ladislai regis.
3. VII. 17. Alexii confessoris.
4. VIII. 14. Vigilia sancti Stephani regis.
5. VIII. 15. In die sancto sancti Stephani regis (halála napja).
6. VIII. 20. Translatio sancti Stephani regis (temetés).
7. IX. 24. Gerardi episcopi et martyris.
8. X. 11. Inventio corporis sancti Stephani regis.
9. XI. 5. Henrici ducis.

Osszesen 8 ünnep és egy Vigilia. Szt Adalbert átvitele (a Csízióban megvan) itt hiányzik

A magyar szentekről részletes tanulmányunk szól a Pannonhalmi Szemlében.

A S/1 bencés csoportjának tagjait láttuk már a Csízióban; azok közül itt hiányoznak: Gertrudis (17. III.) és Translatio sancti Nicolai (V. 9.) translatio sancti Adalberti (XI. 6.).

Viszont a S/1-ben megvannak az ott hiányzók közül:

- II. 25. Walburgis, Heidenheimi apátnő.
- VII. 7. Villibaldus, Eichstätt püspöke.
- VII. 18. Translatio s. Benedicti nyolcada.
- IX. 24. Ruthbertus, Salzburg első püspöke, az ottani Szt. Péter-apátság alapítója.
- XI. 7. Willechadus, bremeni missziós püspök.
- X. 16. Wolfkangus, einsiedelni apát, magyarországi hithirdető, regensburgi püspök. Pótlólag írták be a S/2-ből.

Ide számíthatók még: Translatio S. Sigismundi (X. 16) — Szt. Maurice-ben; Szt. Korbinian (Chartrettes-Freising XI. 8); Szt. Oszwald, VIII. 5, a lindisfarnei kolostor alapítója. Így a S/1 B-csoportja 23 ünnepet foglal magába.

A F-réteghez tartoznak:

1. II. 6. Vedastus arras-i püspök.
2. II. 8. Helena regina.
3. V. 13. Gengulfus, burgundi vértanú.
4. VI. 8. Medardus, Noyon és rournai püspöke.
5. VII. 4. Translatio s. Martini.
6. VI. 21. Felicianus, galliai vértanú.
7. VII. 31. Germanus, auxerre-i püspök.
8. IX. 17. Lambertus, liège-i püspök, vértanú.
9. IX. 22. Emmeram, poitiers-i püspök, vértanú.
10. IX. 22. Liutrudis, szűz, Chalons-s-M-i egyházmegye.
11. X. 1. Remigius, reimsi püspök.
12. X. 1. Vedastus, arrasi püspök.
13. X. 2. Leodegarius, autuni püspök, vértanú.
14. X. 26. Demetrius, gapi püspök, vértanú.
15. X. 26. Vedastus et Amandus, Arras és Maastricht püspökei.
16. XI. 2. Eustachius cum sociis, római vértanúk, ereklyéiket 1190-ben Párizsba (St. Eustache) vitték.
17. XI. 11. Martinus, Tours püspöke.
18. XI. 13. Brictius, Tours püspöke, Szt. Márton utóda.
19. XI. 17. Anianus, orleans-i püspök.
20. XI. 18. Octava s. Martini.

Ide számítjuk még a Translatio S. Benedicti (VII. 11.) ünnepét és nyolcadát, Urunk színeváltozását (VIII. 6.), Szt. Egyed (IX. 1.) ünnepeit és a keleti réteg több ünnepét.

Német hatásra mutat a G-réteg.

1. VI. 21. Albanus, mainzi vértanú (pótló bejegyzés).
2. VII. 8. Kylián, würzburgi püspök.
3. VIII. 7. Afra, augsburgi vértanú.
4. X. 10. Gereó, kölni vértanú.

A G-csoportozhoz számíthatók még: Szt. Gotthárd, Flórián, Willibald, Ruthbert, Willechad, Korbinian, Wolfgang. Feltűnő, hogy LEROQUAIS-nál a XI—XII. századok folyamán Albán, Kylián, Afra, Gereó előfordulnak, de az előbb felsorolt B/G-csoport tagjai teljesen hiányoznak. Nyilván, hogy épp ezen ünnepek mutatnak német hatásra a *Pray-kódex*ben. Szt. Afra kultuszát Luxeuilben Szt. Eustatius honosította meg, valószínű, hogy Albán, Gereó és Kylián kultusza is így került át francia területre.

S/1 vértanúcsoporthoz ezek tartoznak:

1. 1. 8. Julianus et Basilissa; egyiptomi vértanúk (pótló bejegyzés).
2. VII. 27. Septem dormientes, ephesusi vértanúk.

3. VIII. 28. Pelagius, vértanú, püspök Aemonában; a konstancai dóm és egyházmegye védőszentje.
4. IX. 28. Vencel, cseh vértanú.
5. XII. 29. Tamás, canterbury-i érsek, vértanú.

A keleti réteg ünnepei S/I-ben:

1. I. 24. Timotheus, Szt. Pál tanítványa.
2. III. 19. Beatus Joseph propheta.
3. VI. 22. Jacobus Alpei, frater Domini.
4. VII. 13. Margit, szűz, vértanú, Rómában VII. 20-án ünnepelték, keleten és Franciaországban helyenkint VII. 13-án.¹
5. VII. 20. Helias propheta.
6. VIII. 6. Transfiguratio Domini.
7. IX. 24. Johannis Baptistae Conceptio.
8. X. 6. Abraham, Ysac et Jacob.
9. XII. 8. Conceptio S. Mariae.
10. VII. 26. De Sancta Anna (a fogadalmi misék közt, 89 l.).

A B-csoport tagjai közül LEROQUAIS-nál a XI—XII. század folyamán hiába keressük: Willibald, Ruthbert, Willehad, Wolfgang, *Translatio Sigismundi*, Korbinian, Flórián ünnepeit. Az F-csoportból csak Felicián és Liutrudis nem fordul nála elő. Liutrudis-t viszont megtaláljuk egy fuldai, a X. század végén készült *Martyrologium abbreviatum*-ban. Regensburgnál említi, Szt. Emmerámmal. Szt. Liutrudis ereklyéit 863/4-ben vitték át Neu-Korvey (Höxter mellett) bencés apátságba. Ezt az apátságot (Németország északkeleti részén) corbie-i bencések alapították 822-ben. Corbie Arras-tól van délre. Corbie-t magát 662-ben Luxeuil-ből alapították. (Luxeuil a Besançon-i érsekség területén épült.) Ezek az összefüggések magyarázatot adnak arra, hogy keletkeztek a *Pray-kódex* B—F/G rétegei; egyúttal tán az útirányát is megadják azon befolyásoknak, melyek hatása alatt a S/I mintája készült. A F-csoport is világosságot nyer ez adatok révén, hisz így jobban érthető Franciaország déli részének hatása. Luxeuil-t Szt. Kolumbán 590. körül alapította. Eleven tudományos élet és ernyedetlen missziós munka áradt belőle.

Hogy a *Pray-kódex Naptárának* és S/I-ának B-rétege *frank eredetű*, maga *Szt. Benedek átvitelének* ünnepe is bizonyítja.

¹ EBNER: Quellen und Forschungen zur Geschichte und Kunstgeschichte des Missale Romanum im Mittelalter, Freiburg i. B. 1896, 343.

Ennek mindkét helyen *nyolcada* is van. Az ünnep annak emlékére keletkezett, hogy a VII. század derekán Mommolus, fleury-i apát (St. Benoit sur Loire) és Szt. Aigulf bencés Szt. Benedek és Skolasztika ereklyéit a feldult Montecassinóból. Fleury-be (orleansi egyházmegye) vitték. Azok az apátságok, melyek Cassinótól függttek, nem ünnepelték ezt az eseményt, hisz Cassino tagadta ennek megtörténtét. Németországban ritka ez az ünnep; *nyolcada* pedig alig van. St. Florian-kolostor legrégebb naptárában a XII. században nincs róla szó; a XI—XII. századi kremsmünsteri *Sacramentarium* (MS 22) 147. lapján megvan, nyilván Cluny hatására. KÜHÁR FLÓRIS hívta fel figyelmemet arra, hogy 1180-ban a pannonhalmi apát Péter montecassinói apátnál érdeklődött Cassino kiváltságairól a pannonhalmi-cassinói jogközség érdekében. Ezt Szt. István alapítólevele megadta már Pannonhalmának. PÉTER cassinói apát levelének végén (*Pannonhalmi Rendtört.* I. 608. — 1180. Dec.) ezt írja: „De festo quoque translationis non celebrando apostolicis excommunicationibus interdicto . . . quantum nuncio vestro placuerit, pauca de pluribus perscripsit.“ Pannonhalma a XII. század végén és a XIII. század elején imádság- és jogközségben élt Cassinóval; ezért a Translatio S. Benedicti-ünnepet nem ülhette meg. A Praykódexben pedig megvan az ünnep, sőt *nyolcada* is van. Ebből következik, hogy eredeti használati helye semmi ilyen összekötetésben nem volt Cassinóval. Ha az ünnepnek nem volna *nyolcada*, arra is gondolhatnánk, hogy *közvetve* került Magyarországra, de a *nyolcad* megléte ezt a feltevést kizárja.

Szt. Benedek ereklyéinek átviteléről és az ünnepről tájékoztat: LECLERCQ: *Fleury sur Loire*. A. L. V/2 1709—60. LEROQUAIS gyűjteményében a XII. század végéig a következő egyházak ünneplik Szt. Benedek átvitelét *nyolcaddal*:

1. Saint Vaast d'Arras és Corbie. X. század 2. fele. (I. 80).
2. Corbie, apátság. XI. század (I. 166).
3. Corbie, apátság. XII. század eleje (I. 193).
4. Foicy perjelség. A Fontevrault-i apátsághoz tartozik, Troyes-i egyházmegye, XII. század 2. fele (I. 294).
5. Maroilles, apátság. Arras-i egyházmegye (Cambrai) XII. szd. 2. fele (I. 306).
6. St. Benoit sur Loire (Fleury) XII. szd. utolsó negyede (I. 312).
7. Marchiennes, apátság, Arras-i egyházmegye. XII. szd. vége (I. 358).

Hét Sacramentariumban van tehát nyolcados ünneplése a szóban forgó ünnepnek; három Corbie-ra utal, egy-egy Fleury-re, Foicy-ra (Fontevrault), Maroilles-ra, Marchiennes-ra. Az is feltűnő, hogy Fleury-n kívül (a nyolcados ünneplés onnét indul ki), csak Foicy nem esik az arrasi egyházmegyébe. Ez a megfigyelés is megerősíti azt a feltevésünket, mely munkánk egyéb adataiból is valószínűnek látszik, hogy a S/1 Corbie felé utal, de minden bizonnyal az Arras-i (Cambrai) egyházmegyére, Franciaország északkeleti részén. Rendszeres kutatás itt biztos eredménnyel kecsegtet.

A függelék-Sacramentarium (S/2).

A *Pray-kódexnek* van egy része, melyet S/2-vel jelölünk; külön ívekből áll, így is elválík a *Nagy Sacramentariumtól*. Tartalma viszont összefügg vele; ahhoz készült kiegészítésül, függeléknek. Oly ünnepek vannak benne, melyek a S/1-ben hiányoznak. Összesen 25 ünnepi, 3 (4) fogadalmi, 3 vigíliai misét közöl.

Ebben nincs igazi magyar réteg. Szt. Adalbert és Szt. Elek miséit ide bizonyára más monasztikus példányokból írták át.

S/2 nem terjed ki az egész évre; a három első hónap hiányzik, első miséje Szt. Adalbertről szól. Az egymásután később is megszakad; ezt bizonyítja, hogy Szt. Zsigmond miseimádságának csak kezdete van meg, utána törlés (XVI. fol.), melyre utólag egy beszédet írtak rá a tisztítóhelyen szenvedő lelkekről „Domine si fuisses hic“ kezdettel.

S/2-nak a következő rétegei vannak:

a) Bencés-monasztikus réteg:

1. IV. 23. Adalbertus, O. S. B., prágai püspök, vértanú.
2. V. 13. Maiolus, cluny-i apát.
3. VI. 26. Maxentius, O. S. B., poitiers-i apát.
4. VI. 17. Alexius, a római S. Alessio védőszentje.
5. X. 31. Wolfkangus, einsiedelni prior, hithirdető Magyarországon, regensburgi püspök (vigíliai miséje is van).
6. XI. 7. Willibrordus, Utrecht püspöke, az echternachi kolostor alapítója.
7. XI. 21. Columbanus, Luxeuil és Bobbio apátja.

Ide tartoznak még Szt. Flórián, a „pro congregatione“ fogadalmi mise, Szt. Zsigmond miséje (fogadalmi mise „pro febricitantibus“), melyből csak a Complenda (áldozás utáni imádság) egy része maradt meg.

b) A F-csoportozhoz tartoznak:

1. VI. 30. Marcialis, limoges-i püspök.
2. VII. 28. Nazarius et Celsus, milánói vértanúk (Celsus galliai származású).
3. VII. 31. Germanus, auxerre-i püspök.
4. VIII. 11. Radegundis, Bertchachar leánya, I. Chlotar felesége.
5. VIII. 16. Arnulf, metzi püspök.
6. X. 31. Quintinus, amiens-i vértanú (St. Quentin).
7. XI. 17. Anianus, orleans-i püspök.

c) A vértanúcsoporthoz számítódnak:

1. VII. 8. Kylian, würzburgi püspök, vértanú.
2. VII. 25. Christophorus, vértanú (vigiliával).
3. VIII. 25. Genesisius (arles-i vértanú?).
4. IX. 26. Ciprián, afrikai vértanú.
5. IX. 26. Justina, afrikai vértanú.
6. X. 9. Dominus, martyr apud Juliam.
7. XI. 4. Vitalis et Agricola, bolognai vértanúk.
8. XII. 4. Barbara (Borbálya), szűz, vértanú.
9. VIII. 8. Severus, Severianus, Carpoforus, Victorimus, albanói vértanúk.

Többen ezek közül a R-réteghez tartoznak. Csodatevő Szt. Gergelyt tévesen mondja S/2 pápának, ezt a tévedést átveszi a Naptár is. Vigiliájuk Szt. Kristóf, Wolfkang és Nagyasszony ünnepeinek van. Figyelmet érdemelnek a S/2 fogadalmi miséi:

1. De omnibus sanctis.
2. Pro congregatione (B).
3. In honorem S. Sigismundi.
4. A cunctis. Későbbi beírás, de 1216 előtt.

S/2 mintáját egy franciaországi, a cluny-i congregatiohoz tartozó bencés apátságban kereshetjük. Talán a két vigiliás ünnep vezethet nyomra: Szt. Kristófé, és Wolfkang-é. Az is lehet, hogy ezt a két vigiliát nem az alapul szolgáló példányból írták be, hanem azért másolták valahonnan, mert a S/2 használati helyén a két szentnek ereklyéit tisztelték, vagy más, számunkra már ismeretlen vonatkozást akartak ezzel kifejezni. Szent Wolfkang magyar földön volt hithirdető egy ideig, lehet, hogy ezért kapott ünnepe vigiliát. Szt. Kristóf vigiliáját a XI—XII. századokban két reimsi Missaleban találjuk meg.¹

¹ LEROQUAIS, i. m. I. 130., 362.

Más nyomot nyujtana látszólag Szt. Martialis ünnepe, aki limogesi püspök volt. Róla nevezték el a híres St. Martial-apátságot. *Secreta*-jában ezt olvassuk: „ut quem doctorem habuimus in terris.“ De viszont Szt. Wolfkangnál is hasonló az eset: „qui pastor noster extitit...“ Ez pedig megint más irányba vinne. Valószínű az, hogy *S/2* több forrás alapján készült, ezért az ily szövegek nem mutatnak biztos irányt.

Hogy *S/2*-t függeléknek szánták *S/1*-hez, abból látszik, hogy miseimádságai vagy nincsenek meg *S/1*-ben, vagy ha vannak is ott az illető szentektől, azok szövege más, mint *S/2*-é. *S/2* több helyről merít, de forrásai francia, cluny-i apátságokból valók. Ezt Szt. Maiolus ünnepe bizonyítja. Német hatás is kimutatható *S/2*-n.

LEROQUAIS-nál¹ *S/2* szentjei közül Szt. Adalbert (mint apát) csak a XIV. század végén fordul elő egy római Miskönyvben, Szt. Domninus² egy párizsi (St. Victor), XV. századi Miskönyvben. Szt. Wolfgangot és az albanói vértanúkat pedig ott hiába keressük.

Hogyha a *S/2* szentnévsorát összevetjük a *Csízio*val, a *S/1*, a *K* névsorával, azt látjuk, hogy bennük a következő ünnepek közösek:

<i>S/1</i>	<i>Csízio</i>
IV. 23. Adalbertus	IV. 23. Adalbertus
V. 4. Florianus	V. 4. Florianus
VII. 8. Kylianus	VII. 8. Quilianus
VII. 17. Alexius	VII. 16. Alexius
VII. 25. Christophorus	VII. 28. Pantaleo (N. et C.)
VII. 28. Nazarius, Celsus	X. 31. Quintinus
VII. 31. Pantaleo	
VII. 31. Germanus	
VIII. 14. Vigilia S. Mariae	
X. 16. Sigismundus	
X. 31. Wolfkangus (késői beírás)	
XI. 17. Anianus	

Szt. Kristófot a *Csízio* nem említette, mert erre a napra Szt. Jakab ünnepe esik. X. 16-án Szt. Zsigmond engedte át helyét Gallusnak. Különben

¹ I. m. II. 201.

² U. o. III. 222.

se biztos, hogy a S/2-ben Szt. Zsigmond miséje X. 16-ához való napi mise és nem inkább fogadalmi mise. Ez utóbbi valószínűbb.

Szt. Quintinus megvan a Csízióban, hiányzott S/1-ban; megfordított az eset Szt. Wolfganggal, akiről késői beírás emlékezik meg S/1 91. fol.-ján, viszont a Csízió hallgat róla.

Ezek az adatok is azt igazolják, hogy S/2 tényleg pótlásként készült S/1-hez és a Csízióhoz. Ugyanerre a következtetésre jogosít S/2 imádságainak összevetése S/1-ével.

Szt. Adalbert miséjéből S/1-ben és S/2-ben egyezik a Collecta, különbözik a másik két miseimádság. Érdekes, hogy a Hahóti-kódex (MR 126, Zágráb) és a zágrábi Breviárium (MR 67, 1290. év) Adalbert-collectája egyezik a Pray-kódexével; viszont a XIV. szd-i zágrábi Missale (MR 133) Collectája más, két misekönyörgés tartalmilag azonos S/2-ével.

Szt. Flórián Collectája azonos S/1-ben és S/2-ben (ugyanaz a zágrábi MR 133-ban); S/1-ban a másik két miseimádság hiányzik.

Míg S/2 Csendes imádsága és áldozás utáni imádsága különbözik a zágrábi MF 133-étól, feltűnően egyezik az osztrák Szt. Flórián-apátság 12. századi Missaléjának Collectájával és Csendes imádságával. Ebből is arra következtetünk, hogy Szt. Flórián tisztelete onnét került a Pray-kódexbe.

Szt. Kilián-nak mások a miseimádságai S/1-ben és S/2-ben (MR 133-é is mások.)

Szt. Elek Collectá-ja azonos S/1-ben és S/2-ben, a Hahóti-kódexben és MR 67-ben (zágrábi Brev.). S/1-ben hiányzik a Secreta, a Postcommunio pedig más, mint S/2-é. MR 133. 156' fol. miseimádságjai harmadik változatot képviselnek.

Szt. Kristófnak van vigiliája S/2-ben, ami nincs meg S/1-ben. S/1 Szt. Kristóf Collectája azonos a Hahóti-kódexével.

Nazariust Celsust, Pantaleont S/2 egy szövegbe foglalja, S/1 Pantaleonról külön könyörgésben emlékezik meg. Ezekről megint különbözik a Hahóti-kódex.

Szt. Germanusnak S/1-ben csak Collectája van, azonos S/2-vel, de S/2-ben megvan a két másik miseimádság is.

Szt. Zsigmondról két miséje van ugyan S/1-nek, de S/2-é egészen más. S/1 az átvitelt ünnepli, S/2 pedig fogadalmi misét ad a lázbetegekért. S/2 említi Zsigmond társait is (Domn[in]us-t, Basilinust, Petrust, Pyrrust, Pyrrinust, Restitutust, Basiliust, Desideriust); a Hahóti-kódexnek róla szóló, de másszövegű fogadalmi miséje hallgat ezekről a társakról. Szó van azonban róluk egy St. Gallen-i X. századi (No 339) kéziratban. (V. ö. FRANZ Die Messe im deutschen Mittelalter. Freiburg, 1902. 198/9) Szt. Zsigmond tisztelete a svájci St. Maurice in Wallis-ből (Agaunum) terjedt el és St. Gallen-ből jutott Luxeuil-be. (U. o. 195. 198). Szt. Wolfgang két miseimádságát S/2-ből szórol-szóra átírták S/1 91. l.-jének szélére. Az írásjelleg is azt mutatja, hogy átírás történt S/2-ből.

Szt. Ányosról (Anianus) S/1-ben csak Collecta van, ez is más, mint S/2-é, hol a másik két könyörgés is megvan.

Hogy S/2 bencés monostor számára készült, az a XII' lapon levő „pro congregatione“ fogadalmi miséből világlik ki. „Deus qui famulos tuos in hoc loco degentes sub sancta professione de tempestatibus huius seculi eri[ipu] isti et ad portam monasterii et quietis venire fecisti, concede propicius, ut hic in perpetuum te auxiliante saluentur. P... Divina quesumus domine mysteria huius congregationis fratres muniant ubique et protegant...“

Bizonyára itt is a boldvai Szt. János-apátságról van szó, hisz S/2 szorosán összetartozik a számára írt S/1-mal és Naptárral. Szt. Kristófnak ott különleges tisztelete lehetett, hiszen vigiliája is volt. Ez vagy az anyaapátságból, vagy a kézirat mintapéldányából származott oda.

A Pray-kódex Naptára.

A *Pray-kódex*ben találjuk meg *Magyarország legrégebb teljes naptárát*. Ez juliánus rendszerű öröknaptár. Minden hónapnak külön lap jut. Balszélen feketével állnak az újhold-számok, aztán pirossal az újhold-betűk, A—V (litterae postpunctatae) és A—T (litterae praepunctatae). Ezután a napjelző betűket írták feketével (A—G). A hónap napjainak sorszámait római módra jelzik pirossal. A szentek és ünnepek átlag feketével, a nagyobb ünnepek pirossal vannak írva.

A lapfőn minden hónap élén pirossal írva áll egy-egy szó, mely az illető hónap első napjának vasárnapi betűjével kezdődik. Ezen szavak összeolvasva, a következő verset adják:

Altionans Dominus Divina Gerens Bonus Extat Gratuito Celi (Fe(r)et)
Aurea Dona Fideli.

A lapfőn még különféle időszámító szabályok vannak; legtöbbjüket a könyvkötő levágta.

Két vers is van a lapfőn minden hónap elején.¹ (Az októberi első vers le van vágva.) Az első vers az állatkörnek azon jegyét mutatja meg, melyben a Nap abban a hónapban áll. Pl. Principium iani sancit tropicus capri cornis. Ezzel függ össze,

¹ Közzétette: Zalán, MKSzemle, 1926, 251/2.

hogy a középkori szabály szerint: Semper quindenis ponantur signa Kalendis, a Napnak az állatkör valamelyik jegyébe való belépése mindig az illető hónap XV. Kal-ra esik. Ezért áll pl. a januári naptárban pirossal: XV. Kal. Jan.. Sol in capricornium; és XV. Kal. Feb. Sol in aquarium és így tovább.

A másik vers a szerencsétlen napokat (Dies Aegyptiaci) jelzi. Pl. Jani prima dies et septima fine timetur.¹ Ezeket a jelzett napon külön is megjelölik DE betűkkel, pirosan. Rendszerint nem esnek össze azokkal a napokkal, melyeket a szerencsétlen napok jegyzéke sorol fel a IV. folián, hanem a lapfőn levő vers jegyzékével. Mivel pedig a IV. fol. jegyzékében rendszeren más szentek nevei vannak, mint a Naptár megfelelő napjain, azt kell gondolnunk, hogy ez a szerencsétlen nap-jegyzék nem függ össze a Naptárral. Más minta után írták át, még pedig hibásan.

Ezenkívül minden hónapnál megtaláljuk a napok és a hó holdszámát, különféle csillagászati és időszámító szabályokat. Végül minden hónapra van egészségi szabály is. Ha a római réteget figyelmen kívül hagyjuk, a Naptárban levő vértanú-csoporthoz 160, a monasztikushoz 61, Szt. Benedeket, Skolasztikát, Egyedet, Gellértet (kétszer), Adalbertet, Andrást és Benedeket (H/B) hozzászámítva, 69 szent tartozik. A *Naptár* is egyetemes, szerzetesi jellegű, éppúgy, mint a *Csízió*, S/I B-rétege, nem pedig részleges és nemzeti. Mégis a *Naptár* igazában csak bővítése a C-nek és a két *Sacramentarium*nak. A frank-csoport 64, (72), a német 7 (24), a keleti 30, a magyar 11 (14) ünnepet sorol fel. A *Pray-kódex* összes szentnévsorai közül legjobban a *Naptár*én látjuk a *francia szentek előtérbe kerülését*, ezt csak mintájának francia eredetével és egyéb francia befolyással magyarázhatjuk. Ez a befolyás azonban nem a mai fogalmaink szerint való nemzeti szellemből, hanem egyetemes szerzetesi eszményekből táplálkozott. A szerzetesi réteg az alap-

¹ LEROQUAIS gyűjteményében csak két kézirat jelzi az egyiptomi napokat: 1. GELLONE VIII. szd. (I. 7.) 2. ANGERS, X. szd. (I. 71.). Ez utóbbiban megvannak az Embolismusok, a nap- és holdévek, a *computus paschalis*. V. ö.: a másolótól elrontott változatot is: LEROQUAIS: Le Bréviaire — Missels du Prieuré clunisien de Lewes, Paris, 1935. 5., továbbá Corbie és AMIENS naptárait: DELISLE: Mémoires sur l'anciens Sacramentaires, Paris, 1886, 325—360. és 393/4.

vető a *Naptárban* is; ez igazában egyetemes irányú, de hatottak rá azok a kultuszok, melyek a mintapéldány eredeti helyén voltak honosak. Ezt a folyamatot a *Pray-kódex* valamennyi szentnévsorán észleljük (kivéve S/2-ét). Mivel a *Pray-kódex* egy magyar bencés apátság számára készült, a szerkesztő valamennyi névsorba beledolgozta a magyar szenteket is. Ugyanígy volt ez ott is, ahonnét az eredeti névsorok származtak. Mivel a *Pray-kódex* Naptárában a német réteg nem gyarapodott, legalább is nem oly mértékben, mit a B-, F-, O-réteg, azért — bár a német hatás meglétét nem tagadjuk — a *francia hatást kell legerősebbnek tekintenünk*.

Az a hithirdető tevékenység, mely Salzburgból és Passauból akarta a magyarokat megtéríteni, a magyar egyházi szervezet megalapítása után már hatástalan maradt a liturgia alakítására. Ezt a salzburgi és passauai XII. századi Naptárak összevetése is igazolja a *Pray-kódex* Naptárával.

A nagy Naptár magyar (H) rétege:

1. II. 24. Translatio S. Gerardi (utólagos bejegyzés).
2. IV. 24. Georgius m. Adalbertus ep. ep. et m.
3. V. 30. Translatio dexteræ S. Stephani regis (utólagos bejegyzés).
4. VI. 27. Elevatio S. Ladislai regis.
5. VII. 17. Alexius cf.
6. II. 17. Andreas et Benedictus (törlés fölött).
7. VII. 26. Gerardus e. et m.
8. VIII. 15. Transitus S. Stephani (halála napja).
9. VIII. 20. Stephani regis cf. Transitus S. Stephani (temetése napja).
10. IX. 2. Henrici ducis deposicio.
11. XI. 24. Passio (deposicio) S. Gerardi.
12. X. 11. Inventio corporis S. Stephani regis.
13. XI. 5. Henricus dux et conf. (elevatio).
14. XI. 19. S. Elisabeth vidua (utólagos beírás).

Erről a rétegről a Pannonhalmi Szemlében írtunk.

A Naptár szerzetesi bencés (B) rétege:

1. I. 5. Symeon (Stylites), meghalt 459. Antiochia mellett.
2. I. 10. Paulus, primus heremita, meghalt 347 táján.
3. I. 15. Maurus, abbas, O. S. B., Glanfeuil alapítója; meghalt 584 táján.
4. I. 17. Antonius monachus, remeték szervezője, meghalt 356/7.

5. I. 31. Aldegundis virgo, Maubeuge alapító apátnője, megh. 683 táján.
6. II. 1. Brigida virgo, Írország védőnője, Kildare apátnője, megh. 523.
7. II. 9. Alton confessor, Altenmünster alapítója, meghalt 760.
8. II. 11. Eufraxia virgo, meghalt 410., egy egyiptomi kolostorban.
9. II. 24. Matthias ap., ereklyéi a róla nevezett trieri apátságban.
10. II. 25. Walpurga virgo, O. S. B. apátnő, Heidenheimben meghalt 779., Eichstättbe vitték 871-ben.
11. II. 27. Leander episcopus, sevillai érsek, Szt. Isidor bátyja, szerzetes, meghalt 600/1.
12. II. 28. Romanus abbas, Condat apátja, meghalt 463/4. St.-Claudeban.
13. III. 10. Attala confessor, Bobbio apátja, Szt. Kolombán utóda, meghalt 627.
14. III. 17. Gertrudis virgo, nivelles-i apátnő, meghalt 659.
15. III. 19. Johannes abbas, szír, apát Spoleto mellett; VI. sz.
16. III. 20. Gumberthus ep., Lindisfarne püspöke, szerzetes, megh. 687-ben.
17. III. 29. Eustasius abbas, Luxeuil apátja, Szt. Kolombán tanítványa, meghalt 625.
18. IV. 30. Quirinus m., ereklyéit 1050-ben vitték Neussba.
19. V. 1. Walpurgis v., O. S. B. apátnő, Willibald nővére, meghalt 779. Heidenheimben.
20. V. 2. Sigismundus, burgundi király, eltemették St. Maurice-ban.
21. V. 4. Florianus, sírja St. Florianban van.
22. V. 5. Gotthardus ep., O. S. B., hildesheimi püspök, meghalt 1038. 1131-ben avatták szentté.
23. V. 9. Macharius abbas, Antiochia érseke, meghalt St. Bavoban. 1067-ben avatták szentté.
24. V. 13. Maiolus abbas, cluny-i apát.
25. V. 14. Bachumius abbas, az egyiptomi szerzetesség szervezője, meghalt 346.
26. V. 14. Translatio s. Dominici conf., meghalt 1221., 1234. szentté-avatva. (Utólagos bejegyzés.)
27. V. 26. Augustinus, anglorum ep., O. S. B., meghalt 604-ben. Anglia apostola.
28. VI. 1. Simeon mon., remeteként élt Trier mellett.
29. VI. 5. Bonifatius et socii eius, Németország apostola, meghalt 754.
30. VI. 16. Translatio s. Quirini m. Tegernsee bencés apátságba. VI. 16. 804.
31. VI. 23. Regina v., ereklyéit Flavigny bencés apátságba vitték.
32. VI. 26. Maxentius cf., O. S. B., apát Poitiers-ban, meghalt 515.
33. VII. 6. Goar cf., aquitaniai pap; Trier mellett remeteskédett (St. Goar).
34. VII. 7. Willibaldus cf., O. S. B., eichstätti püspök, meghalt 786/7.
35. VII. 11. Translatio s. Benedicti.
36. VII. 16. Hilarius mon., ostiai vértanú.
37. VII. 18. Octava s. Benedicti.
38. VII. 19. Arsenius mon., egyiptomi remete, meghalt 449.

39. VIII. 5. S. Dominici conf. de ord praedic. (utólag beírva).
40. IX. 1. Verena v., meghalt 300. St. Moritzban, Solothurn; eltemették Zurzachban (Kanton Aargau) (bencés apátság).
41. IX. 2. Nonosus diaconus, Monte Soracte apátja, Etruriában, Népi védője; Notker püspök 1032—52 közt ereklyéit Freisingbe vitte.
42. IX. 6. Magnus cf. vagy Magnoaldus, apát, Szt. Gallus tanítványa.
43. IX. 12. Salvius ep. Albingensis, qui contempo saeculo monasterium ingressus (Mart. Usuardi Greven. PL. 124, 458.).
44. IX. 12. Vincencius cf. „In coneobio Sonegias translatio beati Vincentii confessoris et monachi“, Mart. Usuardi Molan. PL. 124, 490.
45. IX. 24. Ruthbertus cf., Salzburg első püspöke. St. Peter alapítója, meghalt 715. Translatio St. Peterből Salzburgba IX. 24. 774.
46. X. 4. Beatissimi Francisci conf., utólag beírva. 1228-ban avatták szentté.
47. X. 7. Wolfkangus ep., Translatio et canonizatio. Regensburgi püspök. V. ö. X. 31.
48. X. 13. Colomannus m., ír zarándok, meghalt 1015-ben, mint vértanú, Stockerau mellett. Melkben temették el.
49. X. 16. Gallus conf., Szt. Kolumbán barátja, St. Gallen alapítója, meghalt 627 után.
50. X. 21. Hilarion mon., Szt. Antal tanítványa, meghalt 371.
51. X. 31. Wolfkangus ep., O. S. B., einsiedelni prior, regensburgi püspök, Piligrim barátja, meghalt 994.
52. XI. 2. Recordatio defunctorum 971.
53. XI. 3. Pirminius abbas, et chorepiscopus, Reichenau alapítója, meghalt 753.
54. XI. 6. Leonardus pretiosus conf., Noblac (Limoges mellett) alapítója, megh. 559 táján (utólagos beírás).
55. XI. 7. Willibrordus ep., a frizek apostola, Utrecht püspöke, Echternach alapítója.
56. XI. 8. Willechadus cf., bremeri missió püspök, meghalt 789.
57. XI. 16. Othmarus abbas, St. Gallen első apátja, meghalt 759.
58. XI. 17. Florianus conf., Confluentis monasterii.
59. XI. 21. Columbanus abbas, Luxeuil és Bobbio apátja, meghalt 615.
60. XII. 3. Solus conf., eichstätti apát.
61. XII. 5. Nicetus ep. et cf., trieri apát, püspök, meghalt 566.
62. XII. 18. Wunibaldus abbas, O. S. B., eichstätti apát, meghalt 786/7.
63. XII. 31. Columba virgo, Sensben szenvedett vértanúhálált, ereklyéi a sensi Ste. Colombe bencés apátságban.

Természetesen ide tartoznak még Szt. Benedek (III. 21.), Szt. Skolasztika (II. 10.), Szt. Egyed (IX. 1.) a R-rétegből,

Szt. Gellért, Benedek és András a H-rétegből, Szt. Márton a F-rétegből és több más szent, más csoportokból, kiknek ereklyéi bencés apátságokban voltak és kikkel a bencések szorosabb kapcsolatban voltak.

A B-réteget ezek szerint osztályozhatnók B/G- és B/F-csoportokra; de ez nagyon megduzzasztaná értekezésünket.

A Naptár frank=(F) rétegéhez tartoznak:

1. I. 9. Quintinus, amiensi vértanú.
2. I. 13. Hilarius, Poitiers püspöke, meghalt 366.
3. I. 17. Sulpitius Pius cf., bourgesi püspök, meghalt 644.
4. I. 25. Preiectus mr., Candedin apátja, Clermont püspöke, megh. 674.
5. I. 29. Valerius ep. cf., trieri püspök a III. században.
6. II. 6. Vedastus, Arras püspöke, meghalt 540.
7. II. 6. Amandus, a belgák apostola, remete, meghalt 679.
8. II. 8. Helena regina. Translatio. Ereklyéi Rómában, Hautvillersben és Trierben.¹
9. II. 13. Stephanus ep., lyoni püspök, meghalt 512 táján.
10. II. 18. Simeon ep., Metz püspöke a IV. században.
11. III. 1. Simplicius pp., Bourges érseke, meghalt 480 táján; nem volt pápa.
12. III. 5. Quiriacus m., trieri pap és vértanú a IV. században.
13. III. 22. Paulus ep. (Narbonne).
14. IV. 2. Nicetius ep., Lyon püspöke, meghalt 573.
15. IV. 8. Perpetuus ep., Tours püspöke, meghalt 491.
16. IV. 15. Helena regina, meghalt 326.
17. IV. 19. Leo pp., meghalt 1054. Azelőtt touli püspök.
18. V. 5. Hilarius, Poitiers püspöke, meghalt 368.
19. V. 11. Mamertus ep., viennei érsek, meghalt 475.
20. V. 13. Gengulfus m., burgundi vértanú, meghalt 760.
21. V. 13. Servatius, Tongern püspöke, meghalt 384. Maasstrichtben.
22. V. 16. Peregrinus m., Auxerre püspöke, vértanú.
23. V. 22. Helena regina, auxerreai szűz, nem volt: regina (utólagos megjegyzés).

¹ Szt. Ilona Translatioja II. 7-én van egy reimsi Sacramentariumban (X. szd. vége. Reims. Bibl. Mun. ms. 124). Ugyane napon a laoni Bibl. Mun. ms. 236. kéziratában (reimsi Missale a XI. szd. végéről) Nat. S. Helemae reginae. Egy római eredetű XIV. századi karthauzi kéziratban (Paris, ms. lat. 826) II. 8-án van Szt. Ilona ünnepe. (LEROQUAIS, I. 130, II. 201). A Pk. Naptárában II. 8-án van Szt. Ilona, S/1-ben „commemoratio“ címen miséje. Ez eredetileg ereklyéátviteli ünnep volt.

24. V. 23. Desiderius ep., langresi püspök, vértanú, meghalt 407.
25. V. 24. Donatus et Rogatianus m., nantesi vértanú, meghalt 287.
26. V. 26. Priscus m., auxerrei vértanú, meghalt 274.
27. V. 29. Maximinus ep., trieri püspök, meghalt 353., róla nevezték el a trieri St. Maximin apátságot.
28. VI. 6. Amantius ep., Lyon vagy rennesi püspök.
29. VI. 8. Medardus ep., Noyon és Tournai püspöke, meghalt 560. Róla nevezték el a St. Médard apátságot Soissonsban.
30. VI. 30. Marcialis ep., Limoges püspöke, meghalt 614.
31. VII. 4. Translatio s. Martini episcopi.
32. VII. 12. Arnulfus m., toursi püspök?
33. VII. 21. Felicianus m., galliai vértanú.
34. VII. 31. Germanus ep. et c., auxerrei püspök, meghalt 445. (Ravennában.)
35. VIII. 11. Radegunda, Berthachar leánya, meghalt 587.
36. VIII. 12. Sulpicius m., bourgesi püspök, meghalt 644.
37. VIII. 16. Arnulfus ep., Metz püspöke, meghalt VIII. 16. 641.
38. VIII. 31. Paulinus ep. et cf., Trier püspöke, meghalt 358.
39. IX. 2. Justinus ep., igazában Justus, lyoni püspök, meghalt Liège-ben 705.
40. IX. 4. Marcellus m., Chalons-sur-Saoneban szenvedett vértanúságot.
41. IX. 7. Regina v., Alise- (Autun)-ban halt meg, mint vértanú.
42. IX. 17. Lambertus ep. et m., Maastrichti püspök, meghalt Liège-ben, 706.
43. IX. 18. Florentius m., Poitiers mellett halt vértanúhalált.
44. IX. 22. Liutrudis v., Chalonsban élt, ereklyéit Neu-Korveybe vitte 863/4-ben Adelgar apát.
45. X. 1. Remigius, reimsi püspök, meghalt 532/5.
46. X. 1. Germanus ep., auxerrei püspök, meghalt 445.
47. X. 1. Vedastus ep., Arras püspöke, meghalt 540.
48. X. 2. Leodarus ep. et m., Leodegarius, Autun püspöke, vértanú, meghalt 678.
49. X. 9. Dionysios, Paris első püspöke, meghalt 285.
50. X. 15. Fortunatus m., lyoni püspök.
51. X. 20. Caprasius m., galliai vértanú.
52. X. 23. Severinus archiep., Bordeaux érseke?
53. X. 25. Crispinus et Crispinianus mm., soissonsai vértanúk Diokletianus alatt.
54. X. 26. Demetrius m., püspök, vértanú, Gap-ban. Talán összetévesztették a thessalonicai vértanúval?
55. X. 26. Vedastus et Amandus. Translatio.
56. X. 31. Quintinus martyr. Amiens és St. Quentin vértanúja.
57. XI. 4. Amantius ep. et cf. in Galliis civitate Rotenis (Rennes).

58. XI. 11. Martinus ep., toursi püspök, † 397.
 59. XI. 13. Briccius ep., toursi püspök, St. Márton utóda, † 443.
 60. XI. 17. Anianus ep., orleansi püspök, † 453.
 61. XI. 18. Octava S. Martini episcopi.
 62. XII. 5. Nicetus ep. et cf. trieri püspök, azelőtt apát, † 556.
 63. XII. 14. Nichasius ep. et cf., Reims érseke, † 407.
 64. XII. 17. Beatus Lazarus; a legenda szerint Marseille püspöke.
 65. XII. 29. Sabinianus, Sens első püspöke.

Nem volt könnyű azonosítani Szt. Valenst (V. 21). Bizonyára francia szentet kell látnunk benne, mivel USUARD így ír (Remens.): „Antissiodori depositio Sancti Valis (Valentis?), presbyteri et confessoris“. ADO-nál a Függelékben ez áll:¹ Antissiodori, depositio b. Valis p. et conf., et Valentis m. Az *auxerre-i Naptárban* ezt találjuk: „XII. K. jun. In civitate Antissiodoro depositio B. Valentis presbyteri et confessoris.“² LEROQUAIS-nál kétszer van szó Valensről: egy XI. századi Sacramentariumban; ezt Reichenauban írták a trieri St. Maximin számára, a XII. században Verdunban használták,³ az ottani Mária-templomban; egy másik XI. századi Sacramentariumban, mely lehet, hogy a St. Georges de la Forêt Noire-apátság⁴ számára készült.

A F-réteghez vehetjük még jogosan Szt. István, Szt. János, Aprószentek nyolcadait,⁵ Resurrectio (III. 27), Ascensio (V. 5)

¹ MIGNE P L 123, 426.

² LECLERCQ: Martyrologe, Dictionnaire d'Archéologie et Liturgie (A L) X/2, 2587; P L 138, 1228.: „XII. Kalend. Jun... Antissiodori natale sancti Valis confessoris.“

³ LEROQUAIS: Les Sacramentaires... I. 113/6.

⁴ Ib. I. 170.

⁵ Ez a három octava biztosan nem római eredetű: Pk. Fol XXX. hangsúlyozza: „Iuxta romanam auctoritatem nullorum sanctorum octavas observare debemus nisi de quorum aliquam certam tradicionem a sanctis patribus habemus.“ Róma ezeket a nyolcadokat csak a XIV. században ismeri el. DURANDUS (1296) ismeri és magyarázza őket. (Rat. VII. 45, 47), BELETH († 1165) Aprószentek nyolcadát említi (Explicatio div. off. 71). A XII. század folyamán Cluny-ben ülték meg e nyolcadokat. St. Bertin-i Sacramentarium, XII. szd.; egy spanyol Cluny-jellegű apátság Sacramentariuma (LEROQUAIS I. 276, 342) említi Szt. István és Aprószentek nyolcadát. Ezek is F-réteghez számíthatóknak és mivel Cluny-re jellemzők, a B/F-réteghez.

Domini; Adventus Spiritus Sancti (V. 15),¹ Transfiguratio Domini (VIII. 6) ünnepeit,² mert bár ezek az ünnepek részben Cluny-ból, részben keletről származtak, a XII. század folyamán Franciaországban már meghonosodtak éppúgy, mint a Conceptio B. Mariae is. Ezek tehát nem tartoznak szükségképen a keleti (O) réteghez.

Így a frank-réteg ünnepeinek száma 73 volna. De ez csak hozzávetőleges szám; mivel a rétegeket nem lehet pontosan elkülöníteni, azért más szempont szerint a csoportok állománya változhatik. Szt. Márton pl. tartozhatnék a B-réteghez is, de tiszteletét a gallo-frank egyház honosította meg, ezáltal lett egyetemes egyházi ünnep. Az ilyen módosulás azonban nem jelent lényeges eltolódást számításunkban.

A német (G) réteghez tartoznak:

1. II. 9. Alto, Altomünster alapítója, † 749 B.
2. II. 25. Waldburga, O. S. B. apátnő, Heidenheim. † 779 B.

¹ Hippolitus húsvétmutató táblája szerint az Üdvözítő pénteken, márc. 25-én halt meg a kereszten. Szt. Ágoston is azt mondja: „Sicut a maioribus traditum suscipiens Ecclesiae custodit auctoritas, octavo enim kalendas Aprilis conceptus creditur, quo et passus“ (De Trinitate l. IV. c. V. PL 42, 894). Erről a napról aztán azt is mondják, hogy a világ első napja. Ebből a feltevésből kiindulva — anélkül, hogy történelmi igazságát ezzel elfogadnók — ha III. 25. Krisztus halála, akkor III. 27. feltámadása, V. 5. mennybemenetele, V. 15. a Szentlélek eljövetele.

Ezért ünnepelték Galliában a jelzett napokon a megváltás ezen eseményeit. Ezzel természetesen nem szűnt meg a rendes, változó dátumon a Húsvét, Áldozócsütörtök stb. ünneplése.

Ezért találjuk meg a Pk. Naptárában is III. 18-án pirossal: primus dies saeculi. Ha III. 25. a hetedik nap (a kész világ első napja), akkor a teremtés első napja III. 18., mivel III. 25-re Gyümölcsoltó esett, a kereszthalálra már nem gondoltak. Egy meroving Naptár töredékében északi Galliából III. 21-én ez áll: Et primi dies saeculi (Delisle, mémoires. I, 311). Az Amiens-i Naptárban (IX. szd. 18-án: Dies primus saeculi (76. 329). A Corbie-i Naptárban (X. sz. Leningrad Q. I. 56) III. 18-án: Dies primus saeculi.

² Urunk színéváltozásának ünnepe keleti eredetű, de Galliában hamar meghonosodott; onnét jutott Magyarországra is. Megvan már a Hahóti-kódexben a XI. szd. végén. Miseszövegek itt is, a Pk-ben is azonosak, éppúgy a benedictio uvae (szőlőáldás) szövegei is. Ez a misében a „Per quem omnia“nál történt a Kánonban. Ugyanaz a szöveg, de hosszabb a mai görög liturgiában is. Rómában a Transfiguratio csak 1457-ben III. Callixtus által talált befogadást.

3.	V.	1.	Waldburga, O. S. B. Translatio	B.
4.	V.	4.	Flórián, vértanú St. Florianban	B.
5.	V.	5.	Gotthárd, O. S. B. Hildesheimi püspök † 1038	B.
6.	VI.	5.	Bonifác, O. S. B. Németország apostola † 754	B.
7.	VI.	16.	Quirinus, ereklyéit e napon 804-ben vitték Tegernseebe	B.
8.	VI.	16.	Aureus et Justina, mainzi vértanúk	G.
9.	VI.	21.	Albanus, pap, vértanú Mainz mellett	G.
10.	VII.	4.	Ulrik, augsburgi püspök, † 973 (szentté av. 993)	G.
11.	VII.	7.	Willibald, O. S. B. eichstätti püspök, † 786	B.
12.	VII.	8.	Kylian, würzburgi püspök, † 689	G.
13.	VIII.	7.	Afra, augsburgi vértanú	G.
14.	IX.	20.	Emmeram, poitiersi püspök, hithirdető Bajorországban, ereklyéi a regensburgi St. Emmeram-ban	B/F/G.
15.	IX.	24.	Ruthpertus, Salzburg első püspöke, a St. Peter-apátság alapítója	B/G.
16.	X.	7.	Wolfgang, O. S. B. hithirdető Magyarországon, regensburgi püspök, † 994	B.
17.	X.	10.	Gereo, kölni vértanú	G.
18.	X.	13.	Kálmán (Colomannus) vértanú Strockerau mellett, 1015-ben. Ereklyéi Melkben	B/G.
19.	X.	22.	Severus, ravennai püspök, ereklyéi Mainzban és Erfurtban	G.
20.	X.	31.	Wolfgang, regensburgi püspök, halála napja	B.
21.	XI.	7.	Willibrord, utrechti püspök, Echternach alapítója † 739.	B.
22.	XI.	8.	Willehad bremeni püspök, † 789	B.
23.	XII.	3.	Solus eichstätti pap, apát	B.
24.	XII.	18.	Wunebald, O. S. B. Heidenheim alapítója	B.

Ebből a névsorból világosan kitűnik, hogy a *Pray-kódex* Naptárának német rétege — Aureus és Justina, Albanus, Afra, Gereó, Ulrik, Kylian, Severus (translatio) kivételével igazában *bencés, monasztikus* réteg (B/G). A tisztán német csoport ugyancsak kicsi a B/F- és a F-réteggel szemben. Látszik ugyan német hatás a *Pray-kódex* naptárán, de ez inkább bencés jellegű, mint általában német. Ezért jelöljük meg ezt a réteget B/G-val. A tiszta német réteghez, a S/1, S/2, C jegyzékeihez viszonyítva, csak Aureus és Justina neve járul hozzá. LEROQUAIS-nál ez a két szent egy XI. századi reichenauai kéziratban fordul elő (a trieri Szt. Maximin-apátság számára készült, a XII. században Verdunban használták). LEROQUAIS-nál a G-csoportból egyáltalán nincs említés: Alto, Flórián, Gotthard, Quirinus, Willibald, Ruthbert, Wolfgang, Kálmán, Willehad, Solus, Wunebald szentekről. Ulrikra és Severusra vonatkozólag v. ö., amit már a C-nél és S/1-nél mondtunk.

Szt. Willibrordot, a frizek apostolát rendszerint a német hithirdetők közé sorolják. LEROQUAIS-nál egy echternachi (E. Trier közelében van, azelőtt a trieri egyházmegyéhez tartozott) XI. századi Missaleban fordul elő.¹ Echternach apátságát Willibrord alapította. Még egy XII. századvégi Arras-i Miskönyvben találjuk Szt. Willibrord ünnepét.² Ezt a szentet tehát akár a B/F-csoporthoz is vehetnők, vagy az alapvető B-réteghez, melynek származási helye a mai Franciaország, Németország, Belgium, Hollandia, Luxenburg érintkező határterülete. Más szóval a régi Provincia Belgica, a belga Gallia ez a terület. A *Hahóti-kódex* is, a *Pray-kódex* is ily irányba utal. Itt is a nyugati rész felé (Belgica secunda); de a keleti rész (Belgica prima) is hatással volt Rouen-ra, Arras-ra, ezáltal a két legrégibb magyar liturgikus kéziratra. A F-réteghez soroltunk néhány trieri szentet is. Ezt az eljárásunkat nem a mai területi beosztásra, a népesség számarányára alapítottuk, hanem az egyházi beosztás szomszédos voltára, mely bizonyos szempontból kulturális egységet teremt. Ezek a trieri szentek rendszerint francia forrásokban fordulnak elő (Valerius, Maximinus, Paulinus a Sacramentarium Ratoldi Naptárában; Corbiei Quiriacus [III. 5.] pedig a stavelot-i apátság naptárában — Belgium). Ez az eljárás egyébként sem okoz nagyobb eltolódást számításunkban. Ha ezt a trieri csoportot is a G-réteghez vesszük, akkor a *tiszta G-réteg* (Mainz—Augsburg—Würzburg—Köln—Trier) 12 ünnepből áll.

A keleti (O) réteg ünnepei:

1. I. 24. Timotheus, Szt. Pál tanítványa.
2. I. 27. Paula, sanctissima vidua, római özvegy, megh. 404. Bethlehemben.
3. II. 26. Alexander ep., Alexandria érseke, † 328.
4. III. 19. S. Joseph in bethlehem.
5. III. 29. Gregorius Nazianzenus(?)
6. V. 9. Maria aegyptiaca, — bűnbánó.
7. IV. 10. Ezechiel propheta.
8. V. 2. Athanasius ep. et cf., Alexandria püspöke, † 373.
9. V. 9. Gregorius ep., nazianz-i, † 389.

¹ LEROQUAIS: Les Sacramentaires I. 121/5.

² U. o. I. 357.

10. V. 17. Timotheus ap.
11. VI. 14. Basilius ep., Caesarea, (Kappadokia), püspöke, † 379.
12. VI. 14. Helyas propheta. Heliseus helyett!
13. VI. 22. Jacobus ap. frater Domini.
14. VII. 3. Translatio S. Thomae ap. Edessae in Mesopotamia.
15. VII. 11. Daniél propheta.
16. VII. 15. Diviso apostolorum.
17. VII. 20. Helias propheta.
18. VIII. 20. Samuel propheta.
19. VIII. 25. Titus, discipulus S. Pauli.
20. IX. 4. Moyses, servus Dei.
21. IX. 6. Zacharias propheta.
22. IX. 24. Conceptio Sancti Johannis Baptistae.
23. IX. 25. Cleophas apostolus Emaus.¹
24. X. 6. Festivitas ss. Patriarcharum Abraam Isaac et Iacob.
25. X. 14. Atanasius ep., alexandriai patriárka, † V. 2. 373.
26. X. 29. Narcissus ep., Jerusalem püspöke, † 222.²
27. XI. 21. Representatio sanctae Mariae.³
28. XII. 16. Ananias, Azarias, Missael.
29. XII. 20. Anastasius ep.⁴
30. XII. 29. David rex.

¹ Egyike az Úr emausi tanítványainak. Tisztelete megvan egy XII. szdi, eredetileg a jeruzsálemi ágostonosok használatában levő misekönyvben (EBNER: Quellen und Forschungen, 134/5); aztán egy ugyancsak a jeruzsálemi Szt. Sír templom tulajdonában volt XII. szd.-végi misekönyvben: In castro Emaus: Cleophae, discipuli Domini, martiis. (LEROQUAIS I. 301). Egy XIV. szdi karmelita (secundum usum dominici sepulchri), egy jánoslovagrendi, autuni, XIV. szdi misekönyv még ez ünnep tanúja (LEROQUAIS II. 115/6, 355).

² Jeruzsálemi püspök † 222. Megvan ünnepe a jeruzsálemi Ágostonostemplom XII. szd-i Sacramentariumában. (Ma Rómában van ez a kézirat. EBNER, Quellen und Forschungen. 135.) Továbbá egy a Szent Sír ritusát átvevő karmelita misekönyvben (Párizs). LEROQUAIS II. 214, 216.

³ Ezt az ünnepet a pápai kúria számára XI. Gergely († 1378), rendelte el Avignonban, az egyet. Egyház számára V. Sixtus († 1590). Konstantinápolyban ünnepelték 1166 előtt, ez évben KOMNENOS MIHÁLY polgári születnéppá tette. A Pk-ben való bejegyzése egyike a legrégebb rávonatkozó feljegyzéseknek a nyugati egyházban (Zalán M. Ephemerides liturgicae: 1827. 188/9). Egy winchesteri XII. szd-i naptárban (l. HAMPSON: Cal. medii aevi. London, 1841. 432, 445); ily néven szerepel: „Oblatio s. Mariae in templo cum esset trium annorum.“

⁴ Martyrolog. USUARDI: *Greven.*: „In Oriente sancti Anastasii episcopi et confessori.“

Szt. Anna ünnepe nincs meg a Naptárban. A másoló nem vette észre, hogy miséje megvan a S/1-ban a fogadalmi misék közt. Ez az ünnep Nyugaton még új volt, a XII. században kezdődik.

A *Pray-kódex nagy Naptárának* mintája a *Martyrologium Usuardi* — lehetett. A XII. század folyamán ez volt elterjedve; a bencés kolostorokban nagy kedveltségnek örvendett. Ezenkívül a szerkesztő és másoló szeme előtt még egy *Martyrologium abbreviatum* is állhatott, olyanféle, mint amilyen ránk maradt a: *Martyrologium insignis ecclesiae Antissiodorensis* példányában; vagy legalább egy másik bencés apátság naptára. Ezt nem gépiesen másolták, hanem kiegészítették a magyar szentekkel és ígé-nyeik szerint alakították.

Itt kellene a részletkutatásnak munkánkat kiegészíteni. Sok *Usuard-változat* van — XI—XII. századi —, főleg Franciaországban. Ezek közül ki lehetne keresni azt, mely a miénknek forrása volt. Ugyanez áll a Sacramentariumokhoz csatolt Naptárokról is. Érdemes volna a magyarországi *Martyrologium-kéziratokat* is felkutatni és összehasonlítani a *Pray-kódex* Naptárával.

Kutatásaink során *Usuard Martyrologiumának* MIGNE kiadásában megjelent (PL 124) következő változatait vettük figyelembe: Rosweydenensis, Centulensis, Antwerpiensis Max., Ultraicctinus, Leydenensis, Bruxellensis, Hagenoyensis, Aquicinctinus, Maxima Lubecana, Coloniensis, Greveniensis, Molanensis, Belinensis.

Mivel abból a másutt már igazolt feltevésből indultunk ki,¹ hogy a *Nagy Sacramentarium* mintapéldánya az Arras-i (Cambrai) vagy amiens-i egyházmegyéből származott, lehet, hogy St. Vaast d'Arras apátságából, lehet, hogy Corbie-ből: a *Pray-kódex* Naptárát összehasonlítottuk a *Sacramentarium Ratoldi* (X. század)² Naptárával. Ez a *Sacramentarium St. Vaast d'Arras*

¹ DR. KARL KNIEWALD: Inhalt, Datierung und Bedeutung des Pray-Kódex.

² V. ö.: DELISLE: Mémoire sur d'anciens Sacramentaires, Mémoires de l'Institut National de France Académie des Inscriptions et belles Lettres, XXXII. Paris 1886, 345—360; LEROQUAIS: Les Sacramentaires..., Paris, 1924, I, 79—81.

számára készült a jelek szerint. RATOLD Corbie-i apát († 986) szerezhette meg St. Vaast-tól a maga apátsága számára és a corbie-i igények szerint eszközölt rajta változásokat.

A *Pray-kódex* Naptárának összevetése a *Sacramentarium Ratoldi*-val, eredménye szerint jelezve van munkánk elején, a *Naptár* szövegében. Ott közöljük a rétegeket jelző betűket. A * azt mutatja, megvan-e az illető szent a *Sacramentarium Ratoldi* Naptárában. A kettő nyilván nagyon hasonlít egymásra, ebből pedig rokonságra lehet következtetni.

Teljes azonosságot nem mondunk, de ilyet nem is lehet kívánni, hisz két évszázad van a kettő közt; itt csak távolabbi összefüggésről lehet szó. A RATOLD-féle Naptárban nincs is minden napra ünnep, a *Pray-kódex*ében viszont minden napra jut egy vagy több szent vagy ünnep.

A RATOLD-féle Naptár nemcsak a szentek névsorában hasonlít a *Pray-kódex*éhez, hanem abban is, hogy a napokat betűkkel jelzi az időszámítás megkönnyítésére; megvan benne is a „dies Aegyptiacus“ jegyzéke, és több más, a *Pray-kódex*éhez hasonló naptári adat.

Méginkább hasonlít a *Pray-kódex* Naptárához ily szempontból egy Naptár, mely a X. század folyamán az arras-i St. Vaast számára készült, majd Corbie számára bővítették. Most Leningradban van A. I. 56 jelzéssel.¹ Ezzel a szöveggel kezdődik: „Incipit ordo solaris anni cum litteris a sancto Hieronimo superpositis, ad explorandam septimane diem et lune aetatem investigandam in unoquoque die per XVIII annos.“ Nemcsak több szent nevét találjuk meg benne, kik a RATOLD-féle Naptárban hiányoznak, hanem a 855—878. évekre adva vannak az *indictiones, epactae lunares, concurrentes, ciclus lunaris, XIII. luna paschalis, dies dom. festivitatis, luna ipsius diei*. Több szabály is van benne időszámításra, táblázatok, egészségi szabályok: „Quid in unoquoque mense usitare oportet“ címmel; a szerencsétlen napokra intés: *Diebus aegyptiacis oportet medicinam suspendere, hoc est a Kal. usque in II. nonas septembris* — mint a *Pray-kódex*ben is. Lehetséges, hogy ez a szöveg nem az egyip-

¹ DELISLE o. c. I, 392/6.

tomi napokra vonatkozik, hanem a „dies caniculares“-ra. A *Pray-kódex* Naptárában: ii idus Julii-nál olvassuk: Incipiunt dies caniculares. Jul. 18-án pedig: XV. Kalendas Augusti... Sol in leonem ex quo in nonas septembri nullus debet sanguinem minuere. Szept. 15-én pedig ez áll a *Pray-kódex*ben: None Septembris... Finis dierum canicularium. Ezekről a kánikulanapokról mondja DURANDUS (Rationale div. off. VIII. 4. II. ed. Venetiis, 1589, fol. 313):

„In quibusdam quoque mensibus sunt quidem dies, qui caniculares dicuntur, a cane, vel canicula Stella, sita in fronte Leonis, et ante genua tauri, quae aestivis mensibus est in medio centro coeli, et dum Sol ad eam ascenderit, coniuncta cum sole, vel ei proxima, duplicatur calor ipsius, ex quo dissolvuntur corpora et vaporantur, unde vocatur canis, quia corpora morbis afficit, et sunt septuaginta duo dies, in quibus, propter temporis crudelitatem, et calorem Solis intemperiem, malum est minui sanguinem, et potionari. Quando autem illi dies incipiant et finiantur, his versibus continetur:

Inscipiunt Julii pridie idus Caniculares.

Et pridie nonas Septembris fine resultant.

Secundum aliquos vero incipiunt 14. Calend. Augusti.

A St. Vaast—Corbie-i Naptárban az egészségi szabályok márciusban kezdődnek: Menste martio dulciam jejuno comedere, agram, coctum, radicem confectam sumere oportet, et potos dulces bibere... Első pillantásra látszik, hogy ezek rokonok a *Pray-kódex* szabályaival: Mense Martio dulce ieiunus comedere et dulce bibe, agrimoniam coctam, radices confectas et assum balneum, sanguinem non minuas...“

A *Pray-kódex* Naptárát részlettanulmányban kellene összehasonlítani a corbie-i naptárakkal, elsősorban a leningrádi Q. I. 56-tal, aztán a XII. századi Psalterium Naptárával (Paris, Bibl. Nat. ms 1/949). Corbie könyvtára nagyon gazdag volt,¹ könyvei azonban szétszóródtak. Nyomozásunk folytatása jó eredményre vezethetne S/1-ra vonatkozólag is. A X. századi amiensi

¹ V. ö.: LECLERCQ: Corbie, A L III/2, 2926—2951.

Sacramentarium¹ (Paris, Bibl. Nat. 4432) szintén megérdemelné a *Pray-kódex*-szal való összehasonlítást.

Ha a C, S/1 és S/2 szentnévsorait a K-éval összehasonlítjuk, arra az eredményre jutunk, hogy a K összefoglalása amazoknak, úgyhogy minden napra jusson egy-egy szent vagy ünnep.

A *Naptárban* az említett névsorok benne vannak; csupán ezek hiányzanak:

Adrianus (III. 4), Nicolai translatio (V. 9), Sophia (V. 15, Arnulfi translatio (VII. 18), Andronicus (X. 11), Feliciani translatio (X. 20), Adalberti translatio (XI. 6) — a C-ből;

Corbinianus (IX. 8), Dedicatio S. Michaelis vigiliája és nyolcada, Szt. András nyolcada, Szt. Anna — a S/1-ből;

Szt. Kristóf és Wolfgang vigiliája — S/2-ből.

Feltűnő, hogy *e szentek* az illető névsor sajátjai, vagyis csak benne találhatóak meg, a *Pray-kódexben*, más névsorban nem. Ezek bizonyára a mintapéldányok sajátjai voltak: inkább gépiesen, mint megfontolással másolták be őket C-ba, S/1 és S/2-ba. Ez a feltevés is hozzásegíthet *e* részek mintapéldányainak megtalálásához. Tévednénk azonban, ha belőlük a mintapéldányok nemzeti hovatartozására akarnánk következtetni, mert itt is a szerzetesi szempont volt inkább irányadó, mint a nemzeti. A C-névsor négy ünnepe (Adrianus, Sophia, Arnulf, Andronicus), S/1 három ünnepe figyelmen kívül maradhat, mert a közhasználatú C-alakban is megtalálni őket és mert a R-réteghez tartoznak. Így csak azok jönnek tekintetbe, melyeket szerzetesieknek vehetünk és Szt. Anna keleti eredetű ünnepe. Bencés hatások érvényesültek a *Pray-kódex* kultuszaiban, nem nemzeti politikaiak; de természetes, hogy a kéziratn megglátszik a magyar talaj hatása, melyen Szt. Benedek fiai meghonosodtak.

A *Naptárba* bekerültek azok az ünnepek, melyek a másik két vagy három sorozatban megvoltak. Az említettek kivételével azok is, melyek csak egyik vagy másik sorozatban voltak meg. Megint figyelmen kívül hagyjuk a R-réteg ünnepeit, mert rájuk vonatkozólag ezt könnyen megértjük és csak néhány példát idé-

¹ A Sacramentarium leírását l.: LEROQUAIS, Les Sacramentaires I, 38—43; Ordo Missae du Sacramentaire d'Amiens (LEROQUAIS), Ephemerides Liturgicae 1927, 435—445; Naptára: DELISLE i. m. I, 325—343.

zünk, melyeken világos, hogy a *Naptár* a C vagy S/1, S/2 alapján bővült.

A C-ből került a *Naptár*ba: Victor (V. 8) Servatius (V. 13), még pedig utólag, de az első kézzel pirossal írva, Bonifatius (VI. 5), Medardus (VI. 8), Udalricus (VII. 4).

S/1-ből: Gengulfus (V. 13), Translatio S. Martini (VII. 4), Villibaldus (VII. 7), Octava Benedicti (VII. 18), Helias (VII. 20), Felicianus (VII. 21), Oswaldus (VIII. 5), Pelagius (VIII. 27), Emmeram és Liutrudis (X. 22), Leodegarius (X. 2), translatio Sigismundi (X. 16), Inventio corporis s. Stephani (X. 11), Vedasti et Amandi (X. 26), Willechadus (XI. 7), Lazarus (XII. 17).

S/2-ből: Maiolus (V. 13), utólag, első kézzel, pirossal beírva, ugyanígy Maxentius (VI. 26), Marcialis (VI. 30); Nazarius és Celsus (VII. 28., megvannak S/1-ben is) utólag bejegyezve; Radegundis (VIII. 11), Arnulfus (VIII. 16), Genesisius (VIII. 26), Dominus (X. 9) utólag, első kézzel, pirossal beírva; Wolfgang (X. 31), Willibrordus (XI. 8), Anianus (XI. 21), Vitalis et Agricola (XI. 27).

Ezzel bebizonyítottuk C, S/1, S/2 névsorainak hatását a *Naptár*ra. A *Naptár* azonban maga is hatott S/1-re. Utólag, lapszélre kerültek pl. S/1-ben Szt. István nyolcada, Julianus és Basilissa (I. 7), Szt. József (egyiptomi!) (III. 19) miséi, nyilván azért, mert a *Naptár*ban benne voltak. A *Pray-kódex* egyes részei közt eleven kölcsönhatás van. Ezekből a részek írásának egymásutánját is megállapíthatjuk: A *Sacramentarium* törzs-része (S/1) és a *Naptár* törzse készültek először; S/2 és C valamivel utóbb; K-t is, S/1-et is még ugyanaz a szerkesztő (és részben másoló is) kiegészítette S/2 és C szerint. A *Naptár*ban (K) ugyanaz a kéz végezte pirossal S/2 és C alapján a kiegészítéseket, mely több időszámítási bejegyzést is tett ugyanott.¹ Először az időszámító és kronológiai rész volt készen a szentnévsorral és az időszámító táblázattal. Ez 1196. előtt készült (mint a *Pray-kódex* keletkezésének idejére vonatkozó tanulmányunkban bizo-

¹ V. ö.: Zalán: „A Pray-Kódex írásának helye és további sorsa“, Magyar Könyvszemle, 1927, 266/8.

nyítjuk). Aztán következett S/1 és C, majd S/2 és K kiegészítése sorra.

Hogy a *Pray-kódex* sokáig egy kézben volt, a szerkesztő (és másoló) kezében, abból látjuk, hogy a C, S/2 alapján kiegészítette a K-t és ugyancsak a S/2 és K alapján lapszéli pótlásokkal látta el S/1-et.

Példa arra, hogy K alapján kiegészítette lapszélen S/1-et: Szt. Wolfgangnak (X. 31) S/1-ben eredetileg nem volt miséje; benn volt azonban K-ban, a törzsben; ezért miséjét beírták S/2-be, onnét S/1 (91. fol.) lapszéjére.

A *Naptár* (K) kiegészítése több helyen történt első kézzel S/2 alapján; mint már láttuk. A legfeltűnőbb ezek közt az, hogy Szt. Gergely (XI. 17) S/2-ben tévesen pápának van írva; a *Naptárban* utólagos beírás ugyancsak pápának mondja.

Mivel S/2-on cluny-i hatás érzik, és több jel arra mutat, hogy a somogyvári Szt. Egyed-apátsággal némi kapcsolata van, arra lehet gondolni, hogy S/2-ot Somogyvárrott írták és csatolták a *Pray-kódexhez*. Mégis, mindent egybevetve, valószínűbbnek látszik, hogy S/2 is *Boldva számára készült* már az 1203-ban bekövetkezett tűzvész előtt; *Somogyvárrott csak kiegészítették*, hozzáírták a Szt. Egyed-himnuszt, egyes lapjait törölték, helyükbe kerültek prédikáció-, lecke- és evangélium-szövegek (ezek közt a: Domine si fuisses hic kezdetű beszéd tán Bernát, spalatói érsek, somogyvári kommandator beszéde, a Szt. Jeromos-lectio is az ő hatására mutat), ugyanitt történhetett a *Naptár* utólagos kiegészítése is a pirossal beírt Maiolus-szal, a halottak napjának szintén piros bejegyzésével, ami megint Cluny-hatás.

Hogy S/2 a *Naptár* törzsével még Boldván készült, arra bizonyítékunk a következő:

A *Naptárban* több olyan szent van egyedül vagy első helyen, kiknek S/2-ben van csak miséje.

Arnulfus (VIII. 16) egyedüli ünnep, feketebetűs,

Genesisius (VIII. 25) fekete, egyedüli ünnep.

Cyprianus et Julitta (IX. 25) tévesen Justina helyett piros, törlés felett.

Willibrordus (XI. 8) fekete, első helyen.

Columbanus (XI. 21) fekete, első helyen.

Agricola est Vitalis (XI. 27) fekete, egyedüli ünnep.

Ezek az ünnepek Cyprianus kivételével mind a K törzséhez tartoztak, nem pótbejegyzések. Mivel S/I-ben nem volt miséjük, függelékbe (S/2) szorultak. Oda azonban a másoló más miséket is felvett.

C, S/I, S/2 és K viszonyát legjobban november 7. és 8. napja szemlélteti. November 7-re sem C, sem S/2 nem jegyzett fel ünnepet, csak S/I-ben van: Szt. Willechad ünnepe. A K-ban Szt. Willechad a harmadik szent: Willibrordi episcopi, Erculiani episcopi. Willehaldi confessoris. Mivel S/I-ben épp az első helyen levő Willibrordnak nem volt miséje, ezért kellett egy függelékben misét kapnia.

November 8-án C-ben és S/I-ben a IV Coronati ünnepe van, nevüket S/I Collectája így említi: Claudium, Nicostratum, Symphorianum Castorum atque Simplicium... S/2 megtartja a Collecta szövegét, csak a neveket változtatja: „Severum, Severianum, Carpoforum, Victorinum.“ Ugyanaz a kéz, mely a Naptárban pirossal pótló beírásokat eszközölt, november 8-án a törzshöz tartozó, fekete; „Quatuor coronatorum“ után pirossal folytatja: „Claudi M.“ A kiigazító előtt ott volt a két névsor, de S/I-ét tekinti jobbnak, ezzel egészíti ki a Naptárt.

Mindezek megerősítik véleményünket, hogy a *Pray-kódex* törzse, C, S/I, S/2, K 1200 előtt készen volt.

Kisebb szent-névsorok.

A *Pray-kódex* 14. l.-án, az 1171—1237. évek húsvétmutató táblázatában és 16. l.-án, a szerencsétlen napok jegyzékében is több szent neve van feljegyezve. Csak azokat emeljük ki, kiket eddig ismertetett jegyzékeinkben nem találunk.

Húsvétmutató táblázat. (14. l.)

1. Filea, egyiptomi püspök, vértanú (II. 4).
- 2., Paulus, verduni püspök, Tholey-i szerzetes † 649 (II. 8).
3. Desiderius, „Lugduno, natalis B. Desiderii ep. et cont“ (II. 11).
4. Formiclinus (Fulchrannus, Lodève-i püspök, a St. Sauveur-apátság alapítója, † 1016? II. 13 (II. 13).
5. Publius, afrikai vértanú (II. 19).¹

¹ V. ö.: FARLATTI: *Illyricum Sacrum* II. 565/75.; *Usuardi Martyrologium* II. 19. és 30-án.

6. Corona, vértanú, szűz, Szt. Victor-ral együtt halt meg — (II. 20).
7. Theodorus, antiochiai pap (III. 23).
8. Hierinus, Syrmium-i püspök, vértanú (III. 25).
9. Rogatus (Rogata?) (III. 28).
10. Saturninus (III. 29).
11. Teodora, római vértanú (IV. 1.)
12. Theodosia, vértanú (IV. 3).
13. Eusuppus „...Hejesippi XIV sanctissimi“ (IV. 7).
14. „Apud Syrmium natale VII virginum (IV. 9).
15. Fusca ravennai vértanú, szűz (IV. 13).
16. Donatus (nem tudni, melyik) IV. 18.
17. Thimon, vértanú, szerpap (IV. 19).
18. Lugduno Galliae natale S. Alexandri martyris (IV. 24).

Mivel e sorozat legtöbb szentje vértanú, biztosra vehető, hogy egy Martyrologiumból kerültek ide. Mivel azonban más névsorban nem fordulnak elő, arra kell következtetnünk, hogy azokétól (C, S/1, S/2, K) különböző forrásra utalnak. Theodorus, Rogatus, Saturninus, Fusca, Donatus kivételével mind megvanak a: *Martyrologium insignis ecclesiae Antissiodorensis*-ben. A mintapéldány eredetijének irányába mutat Pál verduni és Desiderius, lyoni püspökök említése. E sorozat 18 szentje közül 11 a vértanúsoporthoz, 3 vagy 4 a F-réteghez tartozik, a többi hovatarozását nem tudtam még megállapítani. Mivel itt Szent György április 24-ére és nem 23-ára esik, azt gyanítjuk, hogy ez a táblázat Magyarország számára készült. A szerencsétlen napok jegyzékében XIII. Kal. Sept. Szt. István van; *ez biztosan magyar talajon készült.*

Szerencsétlen napok jegyzéke.

Ebben a jegyzékben (*Pray-kódex* 16. l.) is van néhány név, mely a *Pray-kódex*-ben másutt nem fordul elő.

1. XI. kal. May (IV. 21) Gabini.
2. III. idus May (V. 13) Puchrimi.
3. VI. kal. Junii (V. 27) Eutropii.
4. XII. kal. Julii (VI. 26) Nonati cf.
5. VI. kal. Augusti (VII. 27) Emolay.

A *Pray-kódex Naptára* említi ugyan Gabiniust, aki salonai presbyter volt és Rómában halt vértanúhalált, halála napján (II. 19), de IV. 21-én nem említi. HEILIG KONRÁD azt gon-

dolta,¹ hogy itt a Sala-i Szt. Galdinus-ról van szó. Mégis azt hiszszük, hogy ereklyeátvitel, oltárszentelés is alkalom lehetett arra, hogy ezen napon is említsék egyik vagy másik Gabiniust. Mert egy más Gabiniusról is tudunk, V. 30-án: „III. Kal. Junii. — Turribus Sardiniae Natale SS. Martyrum Gabini et Crispuli.”² Rómán kívül Utrechtban is ünnepelték Gabiniust.

Pulchrimus-on talán Szt. Pulchronius, verduni püspököt (V. sz. második fele) kell érteni. Ünnepe II. 17, translációja V. 4. Ezt a két ünnepet megtaláljuk egy XIII. századeleji verduni Missale-ban.³ A szerencsétlen napok jegyzéke III. idus May-ra, tehát május 13-ra teszi Puchrimust. Viszont a Naptárban magában a májusi dies aegyptiacus-ok május 3-ára és 25-ére esnek. HEILIG KONRÁD⁴ Puchrimus helyett Pachomius-t akar olvasni (máj. 14). De valószínűbb, hogy a másoló hibázta el, aki egyébként is gondatlan volt. Így kellett volna írnia: IIII honas May: Pulchronii. Nem ez volna az egyedüli eset, hogy az időpontokat ez a jegyzék elhibázza. Emmerentianát pl. I. 28-ra teszi, pedig I. 23-án van ünnepe. A „dies aegyptiaci”-jegyzék csak két esetben egyezik a Naptárban levőkkel. Nem is tudjuk eldönteni, hogy miért tér el annyira a *Naptártól*; azért-e, mert más mintája volt, vagy azért-e, mert nem nézett jól utána. Ez az utóbbi lehetőség egyáltalán nincs kizárva.

Szt. Eutropius (V. 27) Orange püspöke volt. † 464. „VI. Kal. Junii... Civitate Arausica natale S. Eutropii episcopi et confessoris.”⁵

Szt. Nonatust (VI. 20) Heilig Konrád⁶ összetéveszti Szt. Raimundus Nonnatus-szal († 1240). Itt azonban Novatus-ról van szó, Timoteus testvéréről: „XII. Kal. Jul. Romae depositio S. Novati fratris Timothei presbyteri, qui a beatis apostolis eruditi sunt.”⁷

¹ Századok, 1933, 61.

² Martyrologium Antissiod. P L 138, 1229.

³ LEROQUAIS, o. c. II. 53.

⁴ Századok, 1933, 61.

⁵ Martyrologium von Auxerre, P L 138, 1229.

⁶ Századok, 1933, 61.

⁷ Martyrologium Antissiod. P L 138, 1231.

Szt. Ermolaus nikomediai pap volt: VI. Kal. Aug. apud Nicomediam civitatem natale S. Hermelagi presbyteri et martyris.¹

Iránytmutató e jegyzékben Szt. Eutropius orange-i püspök neve. Ugyanígy Szt. Puchronius verduni püspöké is. Ezekből is, Szt. Valensnek, aki a K-ban is V. 21-én van említve, említéséből is kitűnik a minta francia eredete. Az *auxerre-i Martyrologium* V. 21-én említi Szt. Valens-t. „Antissiodori natale sancti Valis confessoris.”² Ugyanígy Szt. Nicetius, ki Lyon püspöke volt († 573), a K IV. 2-án jegyzi be és ugyanezen a napon az *auxerre-i Martyrologium*: IV. Nonas Aprilis. Lugduno beati Nicetii ep. et cf.³

Ebben a két jegyzékben aránylag sok oly név van, kiről LEROQUAIS gyűjteményében nem történik említés. Oka ennek az, hogy LEROQUAIS a Sacramentariumok alapján dolgozott és nem a Naptárak és Martyrologiumok alapján. Inkább azon szentek fordulnak elő nála, akikről valahol miseszöveget talált. Ezen névsorok jellegzetes szentjei mégis megtalálhatók nála: Paulus verduni, Desiderius langres-i (?), Pulchronius verduni püspökök. *Hiányzanak*: Filea, Publius, Corona, Theodorus, Gabinus, Hermolaus, Novatus; Rogatus, Saturninus, Fusca, VII. virgines, Thimon, Alexandes, Hierinus, Donatus. Ezek mind vértanúk.

Összefoglaljuk tanulmányunk eredményét a következő táblázatban:

Réteg	C	S/1	S/2	K
B	17	23	8(10)	66(70)
F	13	20	7(10)	64(73)
G	6	4(11)	(3)	7(24)
H	6(7)	9	—	13(14)
O	3	10	—	30

C mintája Franciaország északkeleti részéből, bencés forrásból származik. S/1 olyan mintáról készült, melynek eredetije az arras-i (Cambrai) egyházmegyéből, vagy környékéről, talán a corbiei (esetleg a St. Vaast-i) apátságából került Magyarországra.

¹ U. o. P L 138, 1235.

² U. o. P L 138, 1228.

³ U. o. P L 138, 1221.

Felhasznált más forrásokat is, melyek a bencés-német réteget képviselték.

S/2 mintája francia-cluny-i körökből eredt. Más forrásai is voltak, főleg a B/G-réteget vette belőlük. Ez a rész a *Pray-kódex*-ben S/1 függeléke gyanánt, kiegészítésül készült.

K a C, S/1 és S/2 szent-névsorainak összefoglalása. Alapját egy Franciaország északkeleti részéből származó, bencés jellegű Martyrologium vagy Naptár szolgáltatta (Arras—Cambrai—Amiens); lehet, hogy Corbie volt ennek az alappéldánynak szerzőhelye. A C, S/1, S/2, K közt levő kölcsönhatások arra mutatnak, hogy e négy rész eredetileg is összetartozott.

A húsvétmutató táblák és a szerencsétlen napok névsorai oly minták után készültek, melyek az előbbiektől különbözők voltak. De ezek a minták is francia eredetűek voltak, melyeket magyarországi használatra dolgoztak át.

A Pray-kódex magyar rétege (C, S/1, K) Magyarországon keletkezett. A frank és német rétegek bencés-monasztikus alapba voltak beágyazva; a források mind bencés jellegűek. A C, S/1, K a boldvai Keresztelő Szt. Jánosról elnevezett bencés apátság számára készültek. A keleti réteg nagyjából a francia bencés mintákból van véve, de nagyon valószínűnek látszik, hogy Konstantinápolyból és Jeruzsálemből közvetlen érintkezés alapján is gyarapodott.

KNIEWALD KÁROLY (Zágráb).

Fordította: KÜHÁR FLÓRIS O. S. B.